

Militärhistoria – påbyggnadskurs ht 2011

C-uppsats

UNGDOM – LÄRDOM – MANDOM

**Föreningen för befrämjandet av skolungdomens vapenövningar
1868-1918**

Uppsatsförfattare:	Sven-Allan Eklund
Handledare:	Fil dr Henrik Edgren
Examinator:	Prof Gunnar Åselius
Datum:	2012-03-08

ABSTRACT

In 1863 the Swedish government issued a regulation on mandatory military training for male pupils in elementary and secondary schools and elementary schoolteachers training colleges, although such training had existed earlier - starting in Linköping 1834.

In Stockholm a fumbling start of this military training began 1865. To get a more conform and well structured military training the Association for Promoting Military training of Schoolboys (APMS) was founded in early 1868, focusing on pupils in the elementary schools. APMS, as a good lobby organisation, succeeded well with its efforts to get a good military training developed and successively expanded it to include even Stockholms secondary schools. One important explanation to APMS's success was the nationalistic and patriotic spirit of the society at that time – the second half of the 19th century. Another explanation is the enthusiastic and prominent citizens of Stockholm that formed the board of APMS.

Initially the military training was infantry movements, military drill and rifle shooting. Gradually the military training concentrated to rifle shooting including shooting competitions among the Stockholm schools. From 1891 secondary schools from outside Stockholm were invited and participated in the shooting competitions.

Among the school teachers there was a debate on the need and benefits of the military training. Different opinions could be read in the teachers professional journals. There were four main issues on the agenda. Firstly the lowest age to take part in the military training. Secondly the education time the military training stole from other more traditional education. Thirdly the merits of the military training from the army's point of view. Fourthly the military trainings ability to implement a nationalistic and a patriotic spirit to the male youth was doubted.

This debate was very intensive 1897-1899 starting with an article in one of the teachers professional journals where the benefits of the military training in schools were strongly questioned. APMS responded to the anti-military-training articles which ended with the publishing of a contra-booklet with the message that the military training in schools were beneficial and also a tool to promote and establish a more nationalistic and patriotic spirit to the schoolboys.

During the first world war, in 1917, a motion was proposed to the Parliament meaning to abolish the mandatory military training in schools. After an animated discussion in the daily press and after hard argumentation in the Parliament the motion passed in April 1917 with 175 votes for and 167 votes against.

The military training was now more or less voluntary. This was a big defeat for APMS, which soon became a part of the Voluntary Shooting Association for Youth of Stockholm.

<u>INNEHÅLL</u>	sid
1. INLEDNING, SYFTE OCH DISPOSITION.....	5
1.1. Inledning	5
1.2. Syfte	6
1.3. Disposition	6
2. BAKGRUND	6
2.1. Kritik av den svenska försvarsfrågans hantering	6
2.2. Värnpliktens utveckling i Sverige under 1800-talet	7
2.3. Skarpskytterörelsen och Frivilliga skytteväsendet	7
3. FORSKNINGSLÄGET	9
3.1. Litteraturgenomgång	9
3.2. Slutsats	11
4. FORSKNINGSPRÅG OCH AVGRÄNSNINGAR	12
4.1. Forskningsfrågor	12
4.2. Avgränsningar	12
5. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	12
5.1. Nationalism	12
5.2. Manlighetsideal och genustänkande	14
6. KÄLLMATERIAL OCH METOD	15
6.1. Källmaterial och källkritik	15
6.2. Metod	16
7. UNDERSÖKNING OCH ANALYS	16
7.1. De första åren för FBSV, 1868-1870	16
7.1.1. <i>Etableringssammanträdet 26 februari 1868</i>	<i>16</i>
7.1.2. <i>Konstituerande styrelsemöte 8 mars 1868</i>	<i>17</i>
7.1.3. <i>Övriga styrelsemöten 1868 – 14 april, 22 november</i>	<i>17</i>
7.1.4. <i>FBSV år 1869</i>	<i>18</i>
7.1.5. <i>FBSV år 1870</i>	<i>19</i>
7.1.6. <i>Sammanfattning - FBSV åren 1868-1870</i>	<i>20</i>
7.2. Expansion och reorganisation av verksamheten	20
7.2.1. <i>Engagemang av läroverken i Stockholm</i>	<i>21</i>
7.2.2. <i>Inbjudan till samverkan med skolor utanför Stockholm</i>	<i>21</i>
7.2.3. <i>Reorganisation av vapenövningarnas inriktning</i>	<i>22</i>
7.2.4. <i>FBSVs inre förändring 1868- 1918</i>	<i>22</i>
7.2.5. <i>Sammanfattning - Expansion och reorganisation</i>	<i>23</i>
7.3. Kritik av vapenövningarna	24
7.3.1. <i>Från folkskollärarna</i>	<i>24</i>
7.3.2. <i>Från läroverkslärare och folkskoleseminarielärare</i>	<i>25</i>
7.3.3. <i>FBSV och kritiken</i>	<i>26</i>
7.3.4. <i>Sammanfattning - Kritik av vapenövningarna</i>	<i>29</i>

7.4. Obligatoriets upphörande 1917	30
7.4.1. <i>Tidningsdebatten om E A Nilssons motion</i>	30
7.4.2. <i>Voteringsresultatet</i>	31
7.4.3. <i>Efter voteringen och FBSVs agerande då</i>	31
7.4.4. <i>Sammanfattning - Obligatoriets upphörande 1917</i>	32
8. BESVARANDE AV FORSKNINGSFRÅGORNA OCH AVSLUTANDE DISKUSSION	32
8.1. Besvarande av forskningsfrågorna	32
8.2. Avslutande diskussion	33
8.3. Epilog	34
9. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	35

BILAGOR OCH FIGURER

<i>Bilaga 1</i>	37
Översikt källmaterialet om FBSV i Krigsarkivet	
<i>Bilaga 2</i>	38
FBSVs kommittéledamöter utsedda vid etableringssammanträdet 26 feb 1868	
<i>Bilaga 3</i>	38
Förteckning över den materiel i huvudstadens folkskolor februari-mars 1868	

FÖRKORTNINGAR

FBSV

Föreningen för befrämjandet av skolungdomens vapenövningar

GCI

Gymnastiska Centralinstitutet

*Mandom, mod och morske män
 Finns i gamla Sverge än,
 Kraft i arm och kraft i barm,
 Ungdomsvarm i bardalarm
 .....
 /Richard Dybeck, 1858¹*

1. INLEDNING OCH SYFTE

1.1. Inledning

Under 1800-talet genomgick Europa stora samhällsomvälvningar. En sådan omvälvning var att upplysningstidens naturvetenskapliga upptäckter och humanistiska idéer fick ett praktiskt genomslag som berörde den stora massan av befolkningen. En annan förändring som berörde många människor var nationalismens framväxt under 1800-talet, speciellt under dess senare hälft.

De naturvetenskapliga upptäckterna gav nyttigheter som ångmaskinen, den elektriska telegrafan, järnvägar, ett mer utbyggt vägnät, snällpressen och senare rotationspressen med en samtidig förbättring av sättningstekniken. En storslagen uppvisning på detta, som kom att kallas den första industriella revolutionen, var den första världsutställningen i London 1851 i det då för ändamålet uppförda kristallpalatset – Chrystal Palace.²

Av de humanistiska idéer som fick stor betydelse var den satsning på folkbildning som initierades eller intensifierades i flera av Europas länder under denna tid. Folkskolestadgan från 1842 i Sverige var ett exempel. Utbildningsväsendet skapade genom läs- och skrivundervisning ett sammanhängande kitt för en nation i form av språk, historia, kultur och traditioner.

Nationalismen uppkom som en följd av homogeniseringen av de ekonomiska och sociala strukturerna i det framväxande kapitalistiska samhället. Människor blev medvetna om att de delade samma förutsättningar som andra människor som de inte kände personligen. En samhörighetskänsla grundad på gemensamma villkor skapades, d.v.s. en föreställd gemenskap som yttrade sig i form av en nation.³

De nationalistiska strömningarna ledde till att man ansåg att ”en kultur – ett folk” var eftersträvansvärt. För att bättre militärt kunna försvara nationen infördes under 1800-talet, efter modell från Frankrike, successivt det vi idag kallar allmän värnplikt, d.v.s. en plikt för alla män att genomgå militärutbildning. I Sverige infördes allmän värnplikt 1901.

Dessförinnan var plikten inte allmän, varför mer eller mindre frivillig utbildning i militära aktiviteter etablerades inom olika områden, bl. a. vad gäller hanterandet av vapen. I samhället pågick samtidigt en omvandling av undersåten till medborgare. Därtill växte det fram ett manlighetsideal under 1800-talet och som i korthet innebar att mannen var den beskyddande och kvinnor och barn de beskyddade. De delar av manlighetsidealet som låg nära den militära verksamheten var gymnastiken, den fysiska uppbyggelsen, som initierades av Pehr Henrik Ling, Viktor Balck m.fl., samt förmågan att hantera vapen.

¹ Inledande raderna i *Orsa-marsch*. R Dybeck (1811-1877) är mest känd som författaren till Sveriges nationalsång ”Du gamla, du fria(friska) ...”

² Boot, Max, 2006, *War made new*, New York, sid 109-115; Johansson, Alf W, 2010, *Europas krig*, Stockholm, sid 69; Svensk Uppslagsbok band 29, 1954, uppslagsord ”Tidning”, Malmö, spalt (310-)312(-316)

³ Edquist, Samuel, 2001, *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879-1918*, Uppsala, sid 16

Manlighetsidealen kom även att gälla ungdomen, bl a vad gäller vapenövningar för den manliga skolungdomen. En tilltagande militarisering av gymnastik kan spåras redan vid 1800-talets början.⁴ Ett obligatorium infördes 1863 om att militära vapenövningar skulle vara obligatoriska i skolan.⁵ Från och med 1870 anvisades, efter beslut i riksdagen, ekonomiska medel för denna verksamhet. Obligatoriets införande innebar så småningom ett önskemål om att få en likartad militär utbildning i skolorna. Detta framkom tydligt i Stockholms folkskolor, där folkskoleinspektören vid denna tid, Carl Jonas Meijerberg, redan år 1865, bara två år efter obligatoriets införande, insåg att en samordning av verksamheten bland Stockholms alla folkskolor borde vara till nytta, annars kanske hela tanken med vapenövningar för skolungdomen blev en ”död bokstav”.⁶ Denna insikt ledde efter ytterligare några år, 1868, till etablerandet av ”Föreningen för befrämjandet av skolungdomens vapenövningar” (FBSV).

FBSV fortsatte efter obligatoriets upphörande 1917 främst med att årligen arrangera riksskyttetävlingar och riksfältskjutningar för elever ur högre allmänna läroverk, folkskoleseminarier och likställda skolor.

1.2. Syfte

Syftet med denna c-uppsats är att studera förändringarna av FBSVs verksamhet 1868-1918 – med hjälp av föreningsmaterial och pedagogisk debatt – utifrån ett nationsbyggnads-perspektiv.

1.3. Disposition

Uppsatsen fortsätter närmast i kapitel 2 med en något fylligare, mer Sverigeorienterad, bakgrund än den som presenterats i inledningen. Därefter redogörs i kapitel 3 för den tidigare forskningen inom här aktuellt område, d.v.s. skolungdomens militära vapenövningar. I kapitel 4 kondenseras syftet från kapitel 1 till mer konkreta forskningsfrågor, inklusive tillhörande avgränsningar. Den teoretiska basen för behandlingen av forskningsfrågorna framgår av kapitel 5. Använt källmaterial beskrivs och kommenteras samt metod anges i kapitel 6, varefter själva undersökningen och analysen sker i kapitel 7. Besvarandet av forskningsfrågorna samt en avslutande diskussion sker i kapitel 8.

2. BAKGRUND

2.1. Kritik av den svenska försvarsfrågans hantering

Den genomsnittligt högre allmänna kunskapen att läsa och ta del av olika åsikter framförda i skriftlig form samt den nya tekniken för snabb framställning och distribution av det tryckta materialet skapade under 1800-talet en atmosfär där nu ett flertal samhällsfrågor kunde diskuteras mer öppet än tidigare.

En sådan fråga som ofta dryftades i den allmänna debatten var försvarsfrågan.

Förlusten av Finland 1809 och den ”rysskräck” som Sverige därefter kom att lida av för lång tid framöver, ledde till att försvarsfrågan ständigt var aktuell under 1800-talet. Sveriges försvar, en kombination av värvade och indelta soldater, ansåg många vara otillräckligt.⁷

⁴ Ljunggren, Jens, 1999, *Kroppens bildning: Lingvgymnastikens manlighetsprojekt 1790-1914*, Eslöv, sid 55

⁵ Trotzig, Carl Gustaf, 1989, Artikel i bok, ”Skolungdomens skytte och andra vapenövningar”, Hallerdt, Björn, (red) *Från det försvunna, Sankt Eriks årsbok 1989*, Stockholm, sid 152

⁶ Dunér, Arthur, 1933, *Sveriges frivilliga skytteväsendes historia: en 100-årig kulturkrönika*, Stockholm sid 503

⁷ Dunér, Arthur, 1933, sid 144-145, 150-151

August Blanche var en av flera samhällsdebattörer som framförde sådana åsikter.⁸ Han menade bl a att det svenska försvaret var otillräckligt mot de värnpliktsarméer som börjat växa fram i Europa med start i Frankrike och Preussen.

Ett antal krig i Europa understödde försvarskritikerna: Ryssland-Turkiet (Krimkriget) 1853-1856, Preussen-Danmark 1848-1849 och 1863-1864, Preussen-Österrike 1866, Preussen-Frankrike 1870-1871.

Dessutom oroade ett antal revolutionsvågor de styrande i flera av Europas stater. Den första vågen kom under 1820-1830-talen i bl.a. Spanien, Frankrike, Polen. Den andra vågen sköljde fram 1848-1850 i bl.a. Frankrike, Preussen, Österrike-Ungern.

Omvandlingen från ett jordbrukssamhälle till ett industrisamhälle skapade också spänningar genom de stora klasskillnader som uppstod mellan de rika (kapitalisterna) och de fattiga (arbetarna). År 1864 arrangerades den Första internationalen i London, inspirerad av Karl Marx´ idéer. År 1889 genomförs den Andra internationalen i Paris.

2.2. Värnpliktens utveckling i Sverige under 1800-talet

För att förbättra och stärka försvaret gav sig flera då kända samhällsdebattörer in debatten om ett kraftfullare försvar genom krav på en mer omfattande värnplikt. Viktor Rydberg, den kände författaren med liberala idéer, konstaterade på 1850-talet att militärens uppfattning att den indelta armén var ”lite men gott” och att beväringen med sin korta utbildningstid snarare var ett besvärligt påhäng än en faktor att räkna med.⁹

Senare ändrade militärens uppfattning, speciellt efter Danmarks nederlag mot Preussen 1864. Hugo Raab, en framstående och ledande militär som bl a inrättade Generalstaben och Krigshögskolan på 1870-talet, presenterade 1864 ett förslag på modernisering av svenska armén som var mer omfattande än regeringens förslag.¹⁰ Militären hade börjat inse värnpliktsystemets fördelar.¹¹

Etablissemangen i samhället var också rädda för att beväpna rikets fattiga. De kunde då utgöra en latent revolutionär fara. Med enbart en värvad och indelt armé kunde vid oroligheter de privilegierade få ett skydd mot folklig oro.¹²

Kungarnas inställning till värnplikten/beväringen varierade. Karl XIV Johan ansåg den indelta armén tillräcklig. Oscar I var positiv till värnplikten/beväringen medan efterföljaren Karl XV vurmade för indelningsverket.¹³

2.3. Skarpskytterörelsen och Frivilliga skytteväsendet

Ett sätt att stärka försvaret var, i avsaknad av myndigheternas agerande, att etablera frivilliga insatser av olika slag. En sådan frivillig verksamhet, som när den väl var etablerad blev stor och riksomfattande, var Skarpskytterörelsen.

Skarpskytterörelsen var sprungen ur Svenska Jägarförbundet, som upplevde en nedgångsperiod från mitten av 1830-talet till 1850.¹⁴ Då hade främst V Rydbergs

⁸ Johannessen, Kurt m fl, 1987, *Heroer på offentlighetens scen*, Stockholm/Värnamo, sid 100, 147

⁹ Dunér, Arthur, 1933, sid 119-12. Känns argumentet igen – idag, 2012, heter det ”smalare och vassare”.

¹⁰ Artéus, Gunnar, Ericson, Lars, Glete, Jan, Roth, Thomas, Zetterberg, Kent, Åselius, Gunnar, 2003, *Hugo Raab: förkämpe för ett modernt försvar*, Stockholm, sid 177-181

¹¹ Ibid, sid 96-100

¹² Ibid, sid 11-12

¹³ Ibid, sid 70-71. En mer detaljerad beskrivning av värnpliktsystemets framväxt återfinns i professor Lars Ericsons bok från 1999 *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel*, Falun

¹⁴ Dunér, Arthur, 1933, sid 124

försvarsartiklar i *Handelstidningen* i Göteborg burit frukt i och med att skytteföreningar, vilka framställde försvarsutbildningen som sitt enda och bestämda mål, bildades i flera delar av landet. Man brukar anse att Göteborgs skarpskytteförening var den första.¹⁵ Andra framträdande debattörer, de flesta liksom V Rydberg med liberal framtoning, som pläderade för Skarpskytterörelsen var bl.a. Sven Adolf Hedlund, August Sohlman och A Blanche.¹⁶ Mats Hellstenius gör en koppling mellan Skarpskytterörelsens framväxt och representationsfrågan, d.v.s. avskaffandet av ståndsriksdagen till förmån för en modernare riksdagsordning. 1860 startade nämligen till Skarpskytterörelsen anknutna personer en namninsamling till förmån för riksdagsreformen. Skarpskyttarna organiserade sig som militära förband och uniformerade sig på liknande sätt som militären och organiserade även musikkårer - allt för att skapa en nimbus och status kring verksamheten.¹⁷

Alla var dock inte entusiastiska till Skarpskytterörelsen. Många av kyrkans män ställde sig aktivt fientliga mot folkbeväpningstanken även om undantag fanns.¹⁸ Många kvinnor var också mot Skarpskytterörelsen.¹⁹ Även militären var inledningsvis reserverad på grund av skarpskyttarnas ovillighet att underordna sig en enhetlig försvarsledning.²⁰ Regeringen fann det ofrånkomligt att bringa en viss enhetlighet i skarpskyttekårens förhållande till det militära riksförsvaret och i en kunglig kungörelse från 1861 fastställdes relationerna dem emellan. Den innebar att kårerna skulle underordna sig den för nationalförsvarets funktion nödvändiga sammanhållningen och kontrollen. Endast de kårer som accepterade kungörelsen kunde räkna med bidrag eller understöd från statsmakten.²¹ År 1864 i Sannahed i Närke samövade armén och skarpskyttar för första gången i enlighet med ovan nämnda kungörelse.²²

En viktig aktivitet för Skarpskytterörelsen var de skyttetävlingar som anordnades – först lokalt men från och med 1866, på initiativ av Stockholms skarpskytteförening, på riksnivå – under (överdrivet) fosterländskt patos.²³ Skarpskyttarnas lokalmöten blev en form av familjenöje med utmarsch, fältmanöver, gudstjänst och avslutning med picknick och nöjen.²⁴ Skarpskytterörelsen nådde sin kulmen 1867 med 304 föreningar om tillsammans över 40 000 medlemmar. Därefter började tillbakagången för att 1880 endast omfatta 75 föreningar med cirka 12 000 medlemmar. Orsakerna till Skarpskytterörelsens tillbakagång var dels ekonomi, dels frånvaron av en fast organisation. Även värnpliktsidéns framåtskridande hade betydelse.²⁵ Skarpskytterörelsen kom att ersättas av Frivilliga skytteväsendet.²⁶

¹⁵ Dunér, Arthur, 1933, sid 125

¹⁶ Dunér, Arthur, 1933, sid 126, 143-151; Lundin, Claës o Strindberg August, 1912/1974, *Gamla Stockholm*, Stockholm, sid 395-397; Johannessen, Kurt m fl, 1987, sid 147-152; Hellstenius, Mats, 2008, *Skjutande borgerliga revolutionärer*, Malmö, sid 33-36

¹⁷ Dunér, Arthur, 1933, sid 170-185

¹⁸ Ibid, sid 157, 197-199

¹⁹ Ibid, sid 157

²⁰ Ibid, sid 163-164

²¹ Ibid, sid 164-167

²² Ibid, sid (227-) 233 (-234)

²³ Ibid, sid 281-289, 301

²⁴ Hellstenius, Mats, 2008, sid 86

²⁵ Dunér, Arthur, 1933, sid 320-323, 333

²⁶ Ibid, sid 358, Lundin, Claës, 1890/1969, *Nya Stockholm*, Stockholm, sid 727-728

Det Frivilliga skytteväsendet växte successivt fram under slutet av 1880-talet. År 1889 tillsattes av ombud för skytteföreningar från hela landet, dock främst från Östergötland och Värmland, en Centralstyrelse för Sveriges frivilliga skytteföreningar med säte i Stockholm.²⁷ 1893 godkände regeringen den reorganiserade skytterörelsen och tillsatte sina ombud i Centralstyrelsen.²⁸ Nu kunde denna nya skytteorganisation verka med statliga bidrag, vilka fördelades ut via en tillsatt Överstyrelse med ett verkställande utskott för de dagliga ärendenas handläggning.

En mycket viktig del av verksamheten, förutom målskjutningsövningar, blev skyttetävlingar på olika nivåer – lokalt, på riksnivå samt på nordisk nivå.²⁹ På lokal nivå och på riksnivå fortsatte skyttetävlingarna långt in på 1900-talet.

3. FORSKNINGSLÄGET

3.1. Litteraturgenomgång

Det som hittills skrivits om skolungdomens vapenövningar är, som jag funnit, två uppsatser av Carl Gustaf Trotzig – båda från 1989. Den första är skriven i *Meddelande XXXIX Armémuseum* med titeln ”Skolungdomens vapenövningar, Ett led i utvecklingen mot ett folkförsvar” och den andra är skriven i *Från det försvunna, Sankt Eriks årsbok* med titeln ”Skolungdomens skytte och andra vapenövningar”.

Därutöver är det jag funnit sådant som berör frivilliga militära aktiviteter för vuxna som Skarpskytterörelsen och senare Frivilliga skytteväsendet, där korta inslag finns om skolungdomens vapenövningar.

I sin första uppsats konstaterar C G Trotzig att först i Sverige med att införa vapenövningar i skolan var Linköpings högre allmänna läroverk, där den då nyanställda gymnastikläraren och fänriken Jacob Pontus Bagge redan 1834 undervisade eleverna i ”krigskonstens första grunder”.³⁰ Övningarna genomfördes som exercis med trägevär. Successivt anskaffades enklare utrustning som livremmar och patronväskor samt en fana på vilken kunde läsas ”Fäderneslandet”. Övningarna och speciellt uppvisningarna omgavs av en aura av nationell högtid och avslutades med parad för fanan. Man höll även korum med psalmsång och uttalade unisont ”Gud bevara vårt fosterland”.

J P Bagge kan ses som den som först planterade idén om att även skolungdomar skulle erhålla militärutbildning. Dock sågs inte J P Bagges initiativ så tidigt, runt 1835, med gillande av vare sig skolmyndigheter och militära chefer.³¹

J P Bagges idéer spreds till fler läroverk. C G Trotzig nämner Karolinska läroverket i Örebro, där militärövningar började 1842.³² 1862 hade 125 elever blivit undervisade i exercis. C G Trotzig beskriver detaljerat utbildningen och påtalar att läraren i mer än 20 år, underlöjtnanten sedermera majoren Rudolf Abelin, med sin verksamhet placerade Karolinska läroverket ett steg före alla andra i riket.

²⁷ Wahlquist, Vilhelm, 1940, *Sveriges frivilliga skytterörelse under åttio år, 1860-1939*, Stockholm, sid 32

²⁸ Ibid, sid 34

²⁹ Ibid, sid 244-248, 221-231, samt sid 23-26, 274-282 respektive

³⁰ Trotzig, Carl Gustaf, 1989, Artikel i bok, ”Skolungdomens vapenövningar, Ett led i utvecklingen mot ett folkförsvar”, *Meddelande XXXIX Armémuseum 1989*, Stockholm, sid 111-113

³¹ Ibid, sid 114

³² Ibid, sid 114-115

J P Bagge hade ett betydande socialt nätverk med bl. a. A Blanche och Fredrik Ridderstad, ägare av tidningen *Östgöta-Correspondenten*. Den senare skrev i sin tidning 1860 att Linköping länge hade varit i tillfälle att se vilket nöje och vilken nytta ungdomen haft av militärövningarna i skolan.³³

Riksdagen begärde en utredning 1860 om möjligheterna att genom militär undervisning i skolorna uppnå en allmänt utbredd färdighet i vapenkonst och exercis. Domkapitlen anmodades att efter hörande av skolkollegierna inkomma med yttrande i saken.³⁴ Linköpings och Örebros skolkollegiers svar var positiva. Från Örebro svarade den ovan nämnde R Abelin med bl. a. följande mening: ”Nytta af vapenöfningar för ungdomens fysiska uppfostran är obestridlig; och *nödvändigheten* däraf, såsom medel att förverkliga folkbeväpningsens stora idé synes mig påtaglig”.

Redan 1860 aktiverades således den verksamhet som skulle leda till att skolungdomens vapenövningar så småningom blev riksomfattande verklighet. A Blanche höll ett tal på Stockholms börs i november detta år och uttalade bl a: ”En folkbeväpning, väl ordnad och förståndigt ledd – se där den enda fästning vi behöva! Fosterlandets söner led vid led, sida vid sida – se där den bästa ringmuren kring stad och land!”. I Örebro hölls 1862 ett möte för att föra frågan vidare till att omfatta även militärövningarna i folkskolorna. Där spelade folkskoleinspektören i Stockholm C J Meijerberg en mycket aktiv roll. Resultatet blev det kungliga cirkulär från januari 1863 om obligatoriska vapenövningar för skolungdom. Gymnastiska centralinstitutet (GCI) fick i uppdrag att utarbeta läroböcker i ämnet.³⁵

I Stockholm startade militärövningar för folkskolorna 1865 i Adolf Fredriks församling, vilka några år senare, 1868, ledde till etablerandet av FBSV under sin förste ordförande major Anton Ludvig Fahnehjelm.³⁶ FBSV utvidgade successivt sin verksamhet i Stockholm och sökte samverka med andra orter i landsorten.

C G Trotzig noterar också de kritiska röster mot militärövningar i skolorna som började göra sig hörda. Han nämner kritik från domkapitlet i Härnösand och från gymnastiklärare i södra Sverige samt FBSVs motdrag i form av en utredning med Viktor Balck, då FBSVs sekreterare, som ansvarig. C G Trotzig nämner också kortfattat att obligatoriet med militärövningar i skolorna upphörde 1917.³⁷

*I sin andra uppsats fokuserar C G Trotzig mer på det som sker i Stockholm. Utöver vad C G Trotzig skriver i sin första uppsats konstaterar han här att GCI fick också överinseendet över gymnastikundervisningen vid rikets elementarläroverk och folkskolor. Gustaf Nyblaeus, en militär som slutade som överste och föreståndare för GCI, utsågs till inspektör över undervisningen, vilket sågs som att gymnastikundervisningen skulle ha en militär inriktning.*³⁸

³³ Trotzig, Carl Gustaf, 1989, *Meddelande XXXIX Armémuseum*, sid 116

³⁴ *Ibid*, sid 116-117

³⁵ *Ibid*, sid 118

³⁶ *Ibid*, sid 118-119

³⁷ *Ibid*, sid 120-121

³⁸ Trotzig, Carl Gustaf, 1989, *Sankt Eriks årsbok*, sid 152

I Stockholm blev folkskolan i Adolf Fredriks församling en pionjär vad gäller vapenövningar, ty redan 1865 startade verksamheten där med anskaffning av material: exercisgevär, enhetlig klädsel, skor till mindre bemedlade, vapen samt musikinstrument (signalhorn och trummor).³⁹ För att samordna vapenövningarna bland Stockholms alla folkskolor kallades till ett diskussionssammanträde den 26 februari 1868. Även här spelade folkskoleinspektören i Stockholm C J Meijerberg en mycket aktiv roll. Ett första arbetsmöte hölls redan den 6 mars med representanter från alla Stockholms församlingar, vilket ledde till att FBSV konstituerades den 8 mars och stadgar antogs med en ändamålsparagraf (§1) som lydde: ”Föreningens syftemål är att på ett lämpligt sätt befordra och underlätta vapenövningar med ungdomar i huvudstadens skolor samt bringa enhet och sammanhållning i strävandena för detta ändamål”. Till FBSVs förste ordförande valdes A L Fahnehjelm.⁴⁰

C L Trotzig finner också att FBSV i Stockholm etablerade sig snabbt. Vid första årsmötet 1869 höll ordföranden ett längre anförande, dels om FBSVs tillkomst, dels om Sveriges aktuella militära läge samt försvarsförmåga och militära styrka, vilka definitivt inte utföll till Sveriges fördel. En förstärkning av Sveriges försvar krävdes av ordföranden, som bl.a. såg skolungdomens militära vapenövningar som *ett* steg på vägen.⁴¹

Successivt kom verksamheten att helt bestå av målskjutningsövningar och tävlingskjutningar medan militär exercis mm avvecklades. Skolfolk, rektorer och andra lärare, framhöll just skjutövningarna som särskilt positiva.⁴²

I boken *Sveriges frivilliga skytteväsendes historia: en 100-årig kulturkrönika* ger Arthur Dunér en översikt av skytterörelser för vuxna av olika slag – allt ifrån Svenska Jägarförbundet i början av 1800-talet via Skarpskytterörelsen, från ca 1860 till ca 1880, till Frivilliga skytteväsendet, från ca 1890.

A Dunér berör mycket kortfattat skolungdomens vapenövningar. Bl. a. nämner han att även på andra orter i Sverige påbörjades tidigt vapenövningar för skolungdom: bl.a. i Karlstad, Göteborg, Uddevalla, Örebro och Linköping (där redan 1834).⁴³

Även i boken *Sveriges frivilliga skytterörelse under åttio år, 1860-1939* finns kortfattade kommentarer av Vilhelm Wahlquist om FBSVs verksamhet, speciellt vad gäller FBSVs verksamhet efter obligatoriets upphörande 1917, som ledde till en omvälvande omställning för FBSV.

Föreningen tvingades till samverkan med det Frivilliga skytteväsendet och dess Centralstyrelse för Sveriges frivilliga skytteföreningar. Speciellt samverkade FBSV nu med Överstyrelsen och dess verkställande utskott för de dagliga ärendenas handläggning.⁴⁴

Även H Raab uttalade sig för att skolungdomen borde övas i vapnets bruk några gånger i veckan för att därmed ingiva håg för militärövningar.⁴⁵

3.2. Slutsats

³⁹ Ibid, sid 155

⁴⁰ Trotzig, Carl Gustaf, 1989, *Sankt Eriks årsbok*, sid 155-156

⁴¹ Ibid, sid 158

⁴² Trotzig, Carl Gustaf, 1989, *Sankt Eriks årsbok*, sid 160, Ericson, Lars, 1999, sid 258

⁴³ Dunér, Arthur, 1933, sid 206-207

⁴⁴ Wahlquist, Vilhelm, 1940, sid 99

⁴⁵ Artéus, Gunnar m fl, 2003, sid 93

Framväxten av skolungdomens vapenövningar är bäst beskrivna av C J Trotzig. Han berör översiktligt även FBSVs verksamhet vad gäller den verksamhet skolungdomen bedrev.

Det finns dock utrymme för att beskriva skolungdomens vapenövningar något mer detaljerat. En redogörelse för FBSVs arbete att, ur en fosterländsk synvinkel, stödja Sveriges ambitioner att långsiktigt bygga upp sitt försvar, motiverar en mer djupgående beskrivning av FBSVs arbete – såväl förberedande som genomförande av militära aktiviteter för den manliga skolungdomen.

För denna mer djupgående beskrivning är det också viktigt att ta hänsyn till omvärldens syn på skolungdomens vapenövningar och FBSVs verksamhet. I detta avseende är speciellt skolläraernas synpunkter och uppfattningar värdefulla att ta del av. Därför kommer tidens pedagogiska debatt – med fokus på skolungdomens vapenövningar – också att redovisas som den återspeglas i lärarnas facktidsskrifter.

4. FORSKNINGSFRÅGOR OCH AVGRÄNSNINGAR

4.1. Forskningsfrågor

Det mer allmänt formulerade syftet i avsnitt 1.2, omvandlas till följande mer konkreta forskningsfrågor:

1. Hur förändrade sig den av FBSV koordinerade och organiserade verksamheten, utifrån ett nationsperspektiv, från 1868 och fram till åren runt obligatoriets upphörande 1917?
2. Vad diskuterades mellan FBSV och lärarna i folkskolor, (elementar)läroverk och folkskolelärareseminarier och hur utvecklades relationen aktörerna emellan under här studerad tid?

4.2. Avgränsningar

Huvudfokus ligger på studium av skolungdomen, d.v.s. elevernas i folkskola, (elementar)läroverk och folkskollärarseminarier. Således ingår inte elever vid krigsskolor etcetera även om de var unga vid antagningen, ofta i de lägre tonåren.⁴⁶

Kronologiskt avgränsas studien av FBSVs verksamhet till nedslag i den period som obligatoriet med militära vapenövningar för skolungdom existerade, d.v.s. från 1868 till 1917-1918.

Något genomlysande studium av hur frågan om skolungdomens vapenövningar diskuterades i dagspressen ingår inte i denna c-uppsats.

5. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Analysen och diskussionen kring forskningsfrågorna kommer att kopplas till nationalism samt relatera till det manlighetsideal som fanns under 1800-talet.

5.1. Nationalism

Nationalism handlar om att det finns en speciell grupp, nationen, som har så många gemensamheter att den kan utgöra en speciell enhet – en politiskt suverän stat.

⁴⁶ Larsson, Esbjörn, 2005, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. Krigsakademin mellan åren 1792 och 1866*, Uppsala, sid 146

Enligt Elie Kedourie kan man urskilja tre huvudsakliga typer av orsaker till nationalismen.⁴⁷

Typ av nationalism	Karakteristika
<i>Funktionalistisk</i>	inriktad på kommunikationer och nätverk
<i>Primordialistisk</i>	betonar förankringen i en (mycket) gammal etnisk patriotism
<i>Historisk</i>	hänvisar till inläring och gemensamhetskapande processer

Till funktionalisterna hör Karl Deutsch, som betonar de moderna kommunikationerna och massmediernas betydelse, liksom Ernest Gellner som ser nationalismen som ett sätt att modernisera tidigare jordbrukssamhällen. Här spelar tillkomsten av telegraf, järnvägar, massmedia en stor roll samt inte att förglömma utbildningsväsendets begynnande uppbyggnad. Utbildningsväsendet skapade genom en gemensam läs- och skrivundervisning ett sammanhängande kitt för en nation i form av språket.

Till primordialisterna hör Anthony Smith och till viss del Hugh Seton-Watson.⁴⁸ Uppkomsten av organisationer som svärmade för ett ärorikt förflutet spelar en viktig roll. I Sverige verkade t.ex. Götiska Förbundet från tidigt 1800-tal.

Historikerna representeras av Eric Hobsbawm och Benedict Anderson. Den historiska typen kan sägas representeras av en kombination av den industriella revolutionen och svärmeriet för det stolta förflutna.

Det noteras av en del forskare en förskjutning av tyngdpunkten i nationalismen under 1800-talet. Alf Johansson menar exempelvis att första hälften hade liberala förtecken medan den senare hälften drevs mer av konservativa idéer.⁴⁹ Sociologen Ferdinand Tönnies använder begreppsparet *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*, där det förra står för ett samhälle där människorna lever i harmoni med naturen (början av 1800-talet) och där den sociala gemenskapen relationerna bygger på personliga relationer, medan det senare står för en mer dynamiskt ekonomiskt nyttoinriktat samhälle (slutet av 1800-talet).⁵⁰ Man kan säga att romantiken ersattes av industrialismen.

Liknande åsikter framför Samuel Edquist som påtalar sambandet mellan nationalism och kapitalism (eller det moderna industrisamhället som icke-marxister hellre uttrycker det). Kapitalismen tog död på de gamla idealen religion och ståndsamhälle, eftersom den ville ha tillräckligt stora marknader; nationella marknader – ett *Gesellschaft* enligt ovan. De borgerligt liberala tänkarna ville också ha ett gemensamhetssamhälle som motpol till staten – s.k. medborgarnationalism. Till den borgerligt liberala nationalismen hörde också ”folket” i romantisk anda – s.k. kulturnationalism.⁵¹ De båda borgerligt liberala nationalismerna kan sägas vara två former av *Gemeinschaft* enligt ovan. Exempel på uttryck för dessa två borgerligt liberala nationalismen är enligt min uppfattning nykterhetsrörelsen (IOGT),

⁴⁷ Sörlin, Sverker, 2001, *Nationens röst – texter om nationalismens teori och praktik*, Smedjebacken sid 12. (E Kedourie framför sina teorier i *Nationalismen. En studie av nationalismen som ideologi*, SNS Förlag, 1995)

⁴⁸ Sörlin, Sverker, 2001, sid 12

⁴⁹ Johansson, Alf W, *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Stockholm 2001, sid 10

⁵⁰ Ljunggren, Jens, 1999, sid 21

⁵¹ Edquist, Samuel, 2001, sid 15-16, (219-220)

kvinnorörelsen (Fredrika Bremer-förbundet), folkbildningsverksamheten samt frivilliga försvarsorganisationer av olika slag samt i slutet av 1800-talet arbetarrörelsen.⁵²

Under 1800-talet, då upplysningstidens naturvetenskapliga rön började omsättas i industriell produktion - den industriella revolutionen - så kan inslag av alla tre ovan nämnda typer av nationalism hittas. Som en följd av industrialiseringen, som i Sverige tog extra fart under senare delen av seklet, så tilltog också den nationalistiska rörelsen. Den berörde många olika sektorer i samhället, bl.a. sådana kopplade till försvaret, t ex: Skarpskytterörelsen, Frivilliga skytterörelsen samt FBSV.

5.2. Manlighetsideal och genustänkande

En översiktlig sammanfattning av könsidealerna under 1800-talet kan utläsas ur följande tabell.⁵³

som bärare av	Kvinnan	Mannen
<i>Natur</i>	känslomässighet emotionell instabilitet könsberoende	aggressivitet virilitet och styrka instinktivt handlande
<i>Civilisation och kultur</i>	vård och omsorg fredlighet känsla asexualitet	rationalitet driftsbehärskning självkontroll förnuft

Danandet av samhällets blivande män startade redan i skolan. Direkt i folkskolan påbörjades omvandlingen av pojkar till starka män, men det skedde speciellt i (elementar)läroverken, där i stort sett endast överklassens ynglingar tog plats. Där formades framtidens ledande befattningshavare av olika slag – så även militärer.

Flickor hade inte tillträde till läroverken utan var hänvisade till speciella flickskolor.⁵⁴

Maskuliniteten var styrande då det gällde att forma skolan och andra företeelser i samhället.⁵⁵

Under 1860-talet infördes formellt militärövningar och vapenexercis för att befrämja den manliga ungdomens ”fysiska utbildning till ett kraftigt, starkt och härdadt släkte” och att vänja den till en ”oafwänd uppmärksamhet på gifna föreskrifter, till ordning och lifaktighet” – allt till fosterlandets gagn.⁵⁶ Syftet med denna utbildning, tillsammans med gymnastiken, var således att stärka elevkollektivets fysiska status – en sund själ i en sund kropp, d.v.s. både lärdom och mandom. För mycket innesittande och läsande ansågs ohälsosamt.⁵⁷

Det kan vara värt att notera att utbildningens tyngdpunkt försköts under 1800-talet från den klassiska grekisk/latinlinjen till de mer praktiskt inriktade realinjen – den ovan nämnda förskjutningen från Gemeinschaft till Gesellschaft kom alltså även i viss mån att omfatta skolväsendet.⁵⁸

⁵² Det kan vara värt att notera S Edquists beskrivning av begreppen Gemeinschaft och Gesellschaft med anknytning till nykterhetsrörelsen i hans bok, sid 264

⁵³ Ljunggren, Jens, 1999, sid 87

⁵⁴ Florin, Christina & Johansson, Ulla, 2000, "Där de härliga lagrarna gro-" : kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914, Stockholm, sid 45-49

⁵⁵ Ljunggren, Jens, 1999, sid 23

⁵⁶ Florin, Christina & Johansson, Ulla, 2000, sid 51-51

⁵⁷ Ibid, sid 53-54

⁵⁸ Ibid, sid 107-108

Manlighetsidealet tog sig också uttryck i synen på lärarna. Den lärare som inte upplevdes som manlig av eleverna hade det inte lätt.⁵⁹

Manlighetsidealet – mannen beskyddar, kvinnor och barn blir beskyddade – var en stark grogrund för den, även i nationalistisk anda, under 1800-talet uppkomna gymnastiken med P H Ling som inspiratör. Den manliga skolungdomens bildliga undervisning kom då också att kompletteras med fysisk fostran, som också efter 1863 omfattade militära vapenövningar.

6. KÄLLMATERIAL OCH METOD

6.1. Källmaterial och källkritik

Här redovisas kortfattat för det huvudsakliga källmaterialet jag använt mig av.

FBSV-materiel

Först och främst har det arkivmaterial som finns efterlämnat från FBSVs verksamhet studerats. Det finns på Krigsarkivet och är mycket omfattande: ca nio hyllmeter med ca 90 volymer. Fördelningen av materialet på olika kategorier samt en markering av de volymer jag har använt mig av framgår av *bilaga 1*.

Materialet fram till runt sekelskiftet 1800-1900 är i huvudsak handskrivet. Protokoll från styrelsemöten och årsmöten finns komplett för den tid jag studerat. Många andra handlingar är inte kompletta, som t ex matriklar. Det är oklart om andra handlingar är kompletta, t ex korrespondens och eget tryck. Värt att notera är det omfattande materialet om skjutävlingar samt det knappa materialet rubricerat "Handlingar rörande militärövningar i skolorna mm"(F3).

Av de källkritiska faktorerna äkthet, närhet i tid, tendens och beroende kan FBSV-materialet vara behäftat med viss tendens. Bokstaven B i FBSV står för "befrämjandet av", d.v.s. det som idag brukar karakterisera en lobbyorganisation. Sådana organisationers framförda argument och budskap skall kritiskt tolkas utifrån vem avsändaren är eller representerar.

Tidning för folkskolan

Åren 1865-1881 utgavs som facktidning för folkskollärare rubricerade tidning, vilken behandlade skolfrågor rörande undervisningen samt lärarnas arbetsförhållanden och relationer till elever, föräldrar och myndigheter. Mycket lite finns skrivet om militära vapenövningar. Fram till och med årgång 1871 finns inga årliga innehållsöversikter, något som däremot finns under resten av tidningens tillvaro: 1872-1881.

Varje årgång har en egen löpande sidnumrering, vilket gjort att jag refererar enbart till årgång och sida och inte till en separat tidning under året.

En källkritisk faktor kan även i detta material vara tendens. Enligt min bedömning är den dock svag, eftersom militära vapenövningar utgjorde en begränsad verksamhet i folkskolläraernas aktiviteter.

I 1881 års sista separata tidning meddelas att detta är tidningens sista nummer och att den kommer att upphöra. Samtidigt presenteras tidningens efterföljare: *Tidskrift för folkundervisningen*.⁶⁰

⁵⁹ Ibid, sid 148

⁶⁰ *Tidning för folkskolan*, 1881, Linköping, sid 278

Tidskrift för folkundervisningen

Denna utkom under åren 1882-1920 och vidgade sin intressesfär, jämfört med *Tidning för folkskolan*, till att omfatta folkundervisningen i vid bemärkelse, även om fokus fortfarande var på folkskolan. I *Tidskrift för folkundervisningen* skrevs något mer om militära vapenövningar än i föregångaren *Tidning för folkskolan*.

Varje årgång för denna tidskrift har också en årlig innehållsöversikt och egen löpande sidnumrering, vilket gjort att jag refererar enbart till årgång och sida och inte till en separat tidskrift under året.

Källkritiskt bedömer jag denna tidskrift på samma sätt som *Tidning för folkskolan*.

Pedagogisk Tidskrift

Detta var en facktidskrift för läroverkslärare och folkskoleseminarielärare. Den utgavs under åren 1865-1971. Den behandlade också skolfrågor rörande undervisningen samt arbetsförhållanden och relationer till elever, föräldrar och myndigheter. I denna tidskrift finns fler analyserande och diskuterande artiklar om militära vapenövningar än i de två föregående. Varje årgång har också här en årlig innehållsöversikt och egen löpande sidnumrering, vilket gjort att jag refererar enbart till årgång och sida och inte till en separat tidskrift under året.

Källkritiskt bedömer jag denna tidskrift på samma sätt som de två föregående om främst folkskolan.

6.2. Metod

Genom att studera delar av det material FBSV lämnat efter sig och studera folkskolelärarnas och läroverkslärarnas facktidningar och facktidskrifter söka svar på forskningsfrågorna och diskutera dem i relation till rådande nationalism och manlighetsideal. Argumenten och texten i såväl FBSV-materialet som lärartidskrifter har analyserats och värderats kvalitativt.

7. UNDERSÖKNING OCH ANALYS

Först, i avsnitt 7.1, beskrivs etablerandet och de två första åren med FBSV. Därefter redogörs i avsnitt 7.2 för hur verksamheten expanderar och förändras fram till år 1918. I avsnitt 7.3 beskrivs hur den kritik av skolungdomens vapenövningar framfördes och bemöttes – hur den pedagogiska debatten fördes. Sista avsnittet, 7.4, avhandlar obligatoriets upphörande år 1917.

Regeringens cirkulär i januari 1863 till domkapitlen, där det angavs att i folkskolorna (elementar)läroverken och folkskoleseminarierna skulle undervisning ges i infanterirörelser, exercis och målskjutning, var den fasta lagliga grund FBSV stödde sin verksamhet på.

7.1. De första åren för FBSV, 1868-1870*7.1.1. Etableringssammanträdet 26 februari 1868*

Det första skriftliga dokumentet som rör FBSV är protokollet från den 26 februari 1868, det jag vill kalla etableringssammanträdet. Initiativtagare till sammanträdet var advokatfiskalen Carl Edvard Holm. Huvudfrågan för sammanträdet var att överlägga om åtgärder till befördran av ungdomens vapenövningar i Stockholm. Totalt deltog 18 personer, bland dem folkskoleinspektören C J Meijerberg, fil dr A Sohlman, folkskolornas instruktör i exercis löjtnant G W von Hennings och major A L Fahnehjelm, som fungerade som sammanträdet sekreterare.

Vid sammanträdet beslutades att:

- ✓ En förening för befordrandet av ungdomens vapenövningar i huvudstaden skulle anses bildad, "Föreningen för befrämjandet av skolungdomens vapenövningar" (FBSV), och de i denna sammankomst deltagande skulle utgöra föreningens ledamöter; se *bilaga 2*.
- ✓ En kommitté bildades, bestående av två ledamöter från varje territorialförsamling och två ledamöter från Kungl. Djurgården, för att vidta lämpliga åtgärder.⁶¹

7.1.2. Konstituerande styrelsemöte 8 mars 1868

Redan inom drygt en vecka, den 8 mars 1868 efter ett arbetsmöte den 6 mars, hade styrelsen sitt konstituerande möte där man utsåg ordförande och andra förtroendeposter.⁶²

- Ordf: major A L Fahnehjelm; vice ordf: advokatsfiskalen C E Holm
- Sekr: löjtnant G W von Hennings; vice sekr: notarien C F Engström
- Skattmästare: handlanden C F J Lindström
- Föredragande för frågor rörande materiel: löjtnant G W von Hennings
- Kontaktperson med folkskolan: folkskoleinspektören C J Meijerberg

Till mötet hade löjtnant G W von Hennings, folkskolornas instruktör i exercis tillika föredragande för frågor rörande materiel, upprättat en förteckning över den materiel som fanns förvarad i huvudstadens folkskolor; se *bilaga 3*.

Det är viktigt att notera att inledningsvis omfattade FBSVs verksamhet enbart folkskolorna i huvudstaden och inte dess övriga skolor, (elementar)läroverken och folkskoleseminarierna, som anges i regeringens cirkulär från januari 1863. De främsta skälen till detta var dels folkskoleinspektören C J Meijerbergs engagemang för folkskolan, dels att man nådde skolor med flertalet elever. Den andel som studerade vid läroverken utgjorde en mycket liten del av befolkningen. Så sent som runt första världskrigets början studerade mindre än fem procent av landets manliga befolkning vid läroverken. Av dessa fem procent kom de allra flesta (85 %) från borgerliga hem.⁶³

För att få medel till FBSVs verksamhet beslöts att allmänheten skulle inbjudas att bli medlemmar till en årsavgift av 1 riksdaler riksmünt.

För att upprätta FBSVs stadgar och ett inbjudningsbrev till allmänheten utsågs ordf (A L Fahnehjelm), vice ordf (C E Holm) och fil dr A Sohlman.

7.1.3. Övriga styrelsemöten 1868 – 14 april, 22 november⁶⁴

Vid mötet den 14 april diskuterades och godkändes efter vissa modifieringar FBSVs stadgar. Ändamålsparagrafen (§1) framgår av avsnitt 3.2 ovan. Noterbart är också §3 som reglerar styrelsens sammansättning. Där skrevs att:

"Föreningens angelägenheter handhas av en styrelse, bestående av tvenne medlemmar från varje av huvudstadens territorialförsamlingar och tvenne från Kungl. Djurgården; och äger denna styrelse med sig adjungera personer som verksamt kunna biträda vid utförandet av dess åligganden".

En till antalet stor styrelse, $8 \times 2 + 2 = 18$ ledamöter!

⁶¹ FBSV protokoll från 26 februari 1868. Krigsarkivet FBSV F1:1

⁶² FBSV protokoll från 8 mars 1868. Krigsarkivet FBSV F1:1

⁶³ Florin, Christina & Johansson, Ulla, 2000, sid 107-108

⁶⁴ FBSV protokoll från 14 april och 22 november 1868. Krigsarkivet FBSV F1:1

Vid samma styrelsemöte avhandlades också bl.a. det av A Sohlman framtagna inbjudningsbrevet till allmänheten, vilket godkändes. A Sohlman ombads ombesörja tryckning. Detta brev har jag inte funnit i källmaterialet.

Vidare beslöts att ”Äfven fruntimmer äga tillträde till Föreningen” som det står i §4 från mötet. Tyvärr finns inte matriklar från FBSVs tidigare år i källmaterialet. De tidigaste som finns är från år 1887.

Styrelsen beslöt vid mötet också att skolmunderingen (uniformen) skulle bestå av blå klädesmössa med gul passpoal, blå blus, vita byxor samt livrem av läder. Ett mindre antal skor skulle inköpas till de mest behövande. Vid mötet beslöts att inköpa 100 skolmunderingar.

För att ge PR⁶⁵ åt verksamheten bestämdes också att, om möjligt, genomföra en exercisuppvisning innan riksdagens ledamöter åtskiljdes.

Från *mötet den 22 november* noteras bl.a. att ytterligare 200 skolmunderingar (uniformer) skulle upphandlas. Skolmunderingarna fördelades på två bataljoner om 200 gossar vardera samt 50 till befäl och spel. Skolmunderingen fick endast användas efter tillstånd. Dessutom konstaterades att förråd för utrustning, vapen och uniformer, hade anordnats i några skolor, vilka dock ville ha betalt av FBSV för denna uthyrning. Dock åtog sig folkskoleinspektören C J Meijerberg att försöka få skolorna att betala detta.

7.1.4. FBSV år 1869

FBSVs verksamhet, som den framgår av årets protokoll, handlade mycket om praktiska frågor som anskaffande av fler vapen och fler uniformer, rekrytering av nya medlemmar, aktiviteter för insamling av medel (konserter, ”tiggARBREV”), engagemang av instruktörer både på frivillig och arvoderad basis.⁶⁶

En viktig årlig begivenhet för FBSV framöver var årsmötet, där medlemmar och andra inbjudna fick en sammanfattning av föregående års verksamhet samt ett anförande av ordföranden kring aktuella frågor med koppling till skolungdomens vapenövningar. Dessutom genomfördes i regel en uppvisning av skolelevernas färdigheter.

I årsberättelsen för 1868 kan man läsa att FBSV var övertygad om nyttan av att Fosterlandets söner tidigt utbildades till dess försvarare och att vapenövningarna var anpassade till ungdomens ålder och gav vana vid ordning och reda. Samtlig folkskolans ungdom hade övats under vintermånaderna inomhus i rekrytexercis samt under våren och sommaren i kompani- och bataljonsrörelser, målskjutning och marscher. Några elever hade erhållit utbildning i trumslageri och hornblåsning.

Ett tack framfördes till alla som bidragit med gåvor till FBSV och till engagerade lärare vid folkskolan.

FBSV hade 1603 medlemmar.

Ordförandens, major A L Fahnehjelm, anförande vid årsmötet 18 mars finns bevarat som ett 8½ sidor långt handskrivet manus.

Det kan ses som ett angrepp på Sveriges undermåliga försvar, exemplifierat med att Sveriges indelta armé personalmässigt bara var en bråkdel den ryska garnison som fanns i Sankt Petersburg. Jämförelser till Sveriges nackdel gjordes också med Preussen. Sveriges dåvarande beväring med en övningstid om totalt 30 dagar fördelade på två år ställdes mot Preussens

⁶⁵ PR = Public Relations = ett företags funktion för att kommunicera budskap som bidrar till att skapa goda externa relationer

⁶⁶ FBSV protokoll från 31 januari, 18 mars (årsmötet), 11 april och 17 november 1869. Krigsarkivet FBSV F1:1

armé som var övad under tre års garnisionstjänst. Ett folk som genom sekler kämpat för sin och andras frihet, ”hellre kämpande falla än kröka nacken under främmande ok”, kunde inte acceptera ett undermåligt försvar.⁶⁷

A L Fahnehjelm framförde, för att råda bot på bristerna i det svenska försvaret, behovet av att hela den manliga ungdomen fick militär uppfostran från barndomen. Den skolungdom som engagerades tog inte bort dyrbar arbetstid för näringslivet och fick samtidigt inte bara boklig bildning utan också en utökad fysisk fostran utöver gymnastik. Föreskrifterna från 1863 om obligatoriska vapenövningar för skolungdom fick inte förfuskas, varför det behövdes någon som bevakade att man gick från ord till handling.

FBSV skulle vara denna ”någon” som såg till att vapenövningarna blev ändamålsenliga genom att skapa förebilder i huvudstadens folkskolor. Goda genomförda vapenövningarna ledde till att deltagande skolungdom förvärvade en god vapenskicklighet inför senare beväring.

A L Fahnehjelm föreslog också att efter det att skolungdomen slutat folkskolan men innan den inträdde i beväringen, så borde ynglingarna erhålla kompetensuppehållande övning varje år.

7.1.5. FBSV år 1870

På liknande sätt som under 1869 innebar FBSVS verksamhet mycket av praktiska frågor som bl.a.: anskaffande av fler vapen och fler uniformer, rekrytering av nya medlemmar, några ändringar i styrelsesammansättning, aktiviteter för insamling av medel (konsert i Ladugårdslandets kyrka 27 mars som gav ca 500 riksdaler riksmünt), ”tiggarbrev”, engagemang av instruktörer både på frivillig och arvoderades basis.⁶⁸

Inbjudan till årsmötet detta år 1870 skickades bl.a. till riksdagens båda kamrar (100 st inbjudningar), ämbetsmyndigheter (5 st), krigsministern och garnisonsbefäl (50 st), lärarna vid Stockholms folkskolor (220 st) samt till tidningarna *Post- och Inrikes Tidningar*, *Aftonbladet*, *Dagbladet*, *Dagens Nyheter*, *Dagligt Allehanda* och *Fäderneslandet*. För allmänheten fanns inbjudningar i de större boklådorna (bokhandlarna). Annons om årsmötet publicerades i de större tidningarna. FBSV var väl medvetna om att sprida information och därmed reklam om sin verksamhet.

I årsberättelsen för 1869 kan man läsa att under detta år deltog 800 skolelever i vapenövningarna. 500 av dem organiserades i två bataljoner. Utmarscher, ibland i kombination med järnvägsresor, hade förekommit till Haga, Ladugårdslandet, Djurgården samt Ulriksdal med en uppvisning för konungen, drottningen m.fl.. Paradering, med korum, hade också genomförts vid Skarpskyttarnas tävling om statens pris på Ladugårdslandet. Krigsministern bevistade denna tävling. Årsberättelsen avslutades med orden: ”och hyser Styrelsen den förhoppning att, om lika gynnsamma omständigheter som hittills fortfa, Föreningen alltmera skall närma sig målet för sin strävan till ett älskat fosterlands bästa”.

FBSV hade nu 1773 medlemmar.

Anförandet vid årsmötet 1870 hölls av fil dr A Sohlman. Det innehöll till viss del samma saker som årsmötesanförandet 1869. Det nya som framfördes var bl.a. att intresset för FBSVs verksamhet hade ökat. Riksdagen hade beviljat anslag och inflytelsrika män hade börjat arbeta för FBSVs sak. Målet med vapenövningarna var att uppnå, om inte officerens utbildning så dock underofficerens vad gäller vapenskicklighet. En viss andel borde uppövas

⁶⁷ FBSV protokoll från 18 mars (årsmötet) 1869. Krigsarkivet FBSV F1:1

⁶⁸ FBSV protokoll från 30 mars, 3 april (årsmötet) och 11 maj 1870. Krigsarkivet FBSV F1:1

till plutonchef, trumslagare och hornblåsare. I maj i år (1870) skulle en uppvisning av inövade färdigheter genomföras. A Sohlmans anförande slutade med orden:

”Med de kunskaper föreningen planterat och vårdat hoppas med tiden ett träd uppväxa därunder Sveriges folk med förtröstan kan söka sitt skydd”.

7.1.6. Sammanfattning - FBSV åren 1868-1870

Man kan konstatera att FBSV fick en flygande start, beroende på att man kunde arbeta vidare med den i de olika folkskolorna redan pågående vapenövningarna samt att man bland styrelseledamöterna hade dels folkskoleinspektören C J Meijerberg, dels fil dr A Sohlman med ett engagemang i Skarpskytterörelsen. FBSVs geografiska verksamhetsområde var huvudstaden. Den var alltså inte någon riksorganisation utan snarare en lokalorganisation.

En stark orsak till det snabba genomslaget FBSV fick bland Stockholms folkskolor var den nationalism som genomsyrade samhället, speciellt under senare hälften av 1800-talet. Ett uttryck för nationalismen var det starka intresset för försvaret och dess stärkande, vilket många kom att engagera sig i – bl. a. FBSV.

Kopplat till att stärka försvaret var också tidens manlighetsideal som innebar att mannen skulle vara den beskyddande. En uppfattning som kom att omfatta även den manliga skolungdomen. Denna skulle därför också tillägna sig militära kunskaper. FBSV påtog sig uppgiften att verka för att den manliga skolungdomen fick en god och ändamålsenlig militär utbildning.

7.2. Expansion och reorganisation av verksamheten

Redan tidigt noterades ett intresse för FBSVs verksamhet. Skollärare i landsorten hörde av sig till FBSV om praktiska frågor rörande vapenövningarnas arrangerande. I Rättviks skolor t ex påbörjades vapenövningar 1871 enligt beslut där 23 mars 1871. Från Norge inkom ett brev, daterat 22 maj 1871, i vilket man också hade praktiska frågor rörande vapenövningarna.⁶⁹ Även Stockholms folkskolors lärare, en per territorialförsamling (skola), fick successivt tydliga roller som biträdande instruktörer och materialförvaltare. Detta noteras, och uppmärksammas, i årsberättelsen för 1872, förelagd medlemmarna vid årsmötet 1873.⁷⁰

I övrigt fortsatte verksamheten som de första åren med tillägget att den årliga tävlingsskjutningen mellan Stockholms skolor från 1877 blev alltmer framträdande. Priser skänktes av intresserade och engagerade privatpersoner, senare även av kungahuset, och efterfrågades också genom ”tiggarbrev” från FBSV.⁷¹ Skyttetävlingarna anordnades på det som idag kallas Gärdet. För att förbättra möjligheterna till trevliga tävlingsarrangemang, anhöll man år 1878 om medel för att uppföra en egen skyttepaviljong.⁷² En skiss, med kort beskrivning, på en sådan paviljong infördes i *Ny Illustrerad Tidning*, nummer 37 från september 1878. Det blev inte något av denna skyttepaviljong, ty senare fick FBSV avslag på sin ansökan.

Det fosterländska inslaget ökade ju närmare sekelskiftet 1899-1900 man kom. Så angavs i bestämmelserna för de årliga skyttetävlingarna att man på tävlingsdagen kl. 09.00 skulle samlas i Kungsträdgården, skolvis uppställda enligt angiven plan runt Karl XII:s staty, för deltagande i korum med tal, varefter en gemensam utmarsch skedde till Gärdet.⁷³

⁶⁹ FBSV protokoll från 30 maj 1871 (årsmötet). Krigsarkivet FBSV F1:1

⁷⁰ FBSV protokoll från 6 juni 1873 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:1

⁷¹ FBSV protokoll från 20 juni 1877 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:2

⁷² FBSV protokoll från 6 juni 1878 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:2

⁷³ Bestämmelser för Skolungdomens tävlingsskjutning 2 oktober 1897. Krigsarkivet FBSV F1:4

7.2.1. Engagemang av läroverken i Stockholm

Redan vid årsmötet 1870 förslög styrelseledamoten och advokatfiskalen C E Holm att utsträcka FBSVs verksamhet till att även omfatta elementarläroverken i Stockholm.⁷⁴ År 1875 antogs förslaget.⁷⁵

Vid årsmötet 1876 förklarade och motiverade FBSVs ordförande, dåvarande översten H Raab som efterträtt major A L Fahnehjelm, vilken avlidit 1875, att FBSV fortsättningsvis skulle verka för all skolungdoms, både folkskolornas och elementarläroverkens, vapenövningar, även om han var tveksam till den rent militära nyttan i alla avseenden.⁷⁶ Han anförde då bl.a.:

Styrelsen inser väl, att någon direkt nytta för försvarsväsendet icke kan vara att påräkna genom vapenövningarna i folkskolorna, men styrelsen anser att föreningens strävande icke allenast bör avse själva försvarsväsendet utan i första rummet skolungdomens uppfostran till kraftige och härdige män och kan:

- för folkskolan vara en lek och fysisk fostran med disciplin och ordning
- för elementarläroverken dock, rätt ordnad, bli till nytta för rikets försvar

Krigsutbildning bör ingå i den allmänna medborgerliga utbildningen, dvs man skall personligen delta i fosterlandets försvar.

FBSVs andra ordförande hade en nationalistisk syn på deltagande i krigsutbildning och vissa delar av skolungdomens vapenövningar.

År 1877 inleddes de första elementarläroverken i FBSVs verksamhet. De var Stockholms Gymnasium, Nya Elementarskolan, Ateneum och Beskowska Skolan.⁷⁷ De kom successivt att följas av fler elementarläroverk och kom alla att delta i den tävlingsskjutning mellan Stockholms skolor från detta år blev alltmer framträdande.

7.2.2. Inbjudan till samverkan med skolor utanför Stockholm

Snart insåg FBSVs styrelse att man skulle utsträcka sin verksamhet till att inte enbart omfatta huvudstadens alla skolor, utan också inkludera rikets övriga elementarläroverk.⁷⁸

Det syntes inte ha blivit något av en första propå från 1880. Jag har inte funnit något material i källmaterialet.

Däremot fick FBSV motta ett antal förslag på hur skolungdomens vapenövningar bedrevs eller skulle kunna bedrivas. Det mest genomarbetade förslaget kom från Thure Thessing, sergeant vid Södra Skånska Infanteriregementet och gymnastiklärare i Oppmanna folkskola nära Kristianstad.⁷⁹ T Thessings förslag innehöll bl. a. ett detaljerat schema för hur den militära undervisningen skulle läggas upp och finns återgivet av C G Trotzig.⁸⁰

Fyra andra förslag finns också i FBSVs arkiv: en A5-bok "Om militärövningar i Folkskolan" på 108 sidor odaterad med okänd författare, ett "Förslag till militärövningar i folkskolan" på 9 sidor från 1881 av f d bruksägare P A Lagergren i Skara, ett oläsligt dokument (den okände författaren påtalar sin fula handstil) från Värmlands älvdal "Folkskoleungdomens militärövningar" på 16 sidor från 1881 samt en folkskollärares P A Hjelms i Tidaholm "Om folkskoleungdomens militärövningar", på 11 sidor från 1881.⁸¹

⁷⁴ FBSV protokoll från 30 maj 1871 (årsmötet). Krigsarkivet FBSV F1:1

⁷⁵ FBSV protokoll från 11 juni 1875 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:1

⁷⁶ FBSV protokoll från 8 juni 1876 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:1

⁷⁷ FBSV protokoll från 6 juni 1878 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:2

⁷⁸ FBSV protokoll från 18 maj 1880 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:2

⁷⁹ FBSV kuvert "Drakes papper". Krigsarkivet FBSV F3:1

⁸⁰ Trotzig, Carl Gustaf, 1989, *Meddelande XXXXIX Armémuseum*, sid 119-120

⁸¹ FBSV kuvert "Drakes papper". Krigsarkivet FBSV F3:1

Så småningom, 1891, fann styrelsen att ett sätt att engagera rikets övriga elementarläroverk var att inbjuda dem till de årliga tävlingsskjutningarna. De först inbjudna läroverken var de närmast Stockholm – de från Nyköping, Strängnäs, Uppsala och Örebro.⁸²

Det kan vara värt att notera att FBSV tillskrev Kungl. Järnvägsstyrelsen om nedsättning av biljettpriset var möjlig för de ungdomar som skulle delta i 1891 års skyttetävling för skolungdom i Stockholm. Man fick till svar att ungdomar med intyg från rektor om att de skulle delta i 1891 års skyttetävling i Stockholm fick resa tur-och-retur till en kostnad av ett pris för en enkel biljett. Logifrågan ordnades så att landsortsungdomen inkvarterades i stockholmsungdomens hem.

Goda erfarenheter från detta arrangemang noterades, vilket ledde till att allt fler läroverk i landsorten med åren kom att delta i de årliga tävlingsskjutningarna i Stockholm.

I maj år 1914 genomförde FBSV ett nytt försök utsträcka sin verksamhet till att inte enbart omfatta huvudstadens alla skolor, utan också inkludera rikets övriga elementarläroverk. Det utformades som ett upprop för bildandet av föreningar i landsorten likartade FBSV.

Uppropet, i form av ett brev, skickades till alla Kungl. Maj:ts Befallningshavande (landshövdingar) i rikets alla län med en vädjan om stödja FBSV i ansträngningarna att höja skjutskickligheten bland landets ungdom. Eftersom FBSV inte hade den personkännedom som behövdes önskade FBSV att landshövdingen skickade FBSV uppgifter på lämpliga personer, vilka lokalt kunde organisera och leda en förening eller annan sammanslutning som understödde skjutövningar för landets manliga skolungdom i landets alla läroanstalter. Ett brev i en enda mening med 125 ord undertecknat ”Stockholm den 9 maj 1914, O B Malm, Föreningens ordförande (gen.lt)”.⁸³

Gensvaret blev stort. Av 21 tillfrågade län, svarade 18. Dessa 18 län namngav totalt 776 personer att kontakta.⁸⁴ Eftersom första världskriget startade på hösten detta år, verkade den fortsatta behandlingen av att starta ”lokala FBSV” ha ebbat ut. Något material om en fortsatt behandling av frågan har jag inte funnit i källmaterialet.

7.2.3. Reorganisation av vapenövningarnas inriktning

De vapenövningar som regeringens ursprungscirkulär från januari 1863 angav var infanterirörelser, exercis och målskjutning.

Med tiden tonades infanterirörelser och exercis ned. Den fysiska och disciplinära fostran som dessa moment innehöll, kunde gymnastikundervisningen klara av. Det blev viktigare med enskild utbildning för att nå resultat av militärt värde. Fokus kom att läggas på skjutövningar och tävlingsskjutning. År 1893 tillsattes en kommitté för att konkretisera den enskilda utbildningen, skjutbildningen, i en skjutinstruktion.⁸⁵ Instruktionen testades vid fem läroverk 1893-1894, modifierades något och togs i bruk 1895.

Den nya inriktningen gjorde avtryck i FBSVs ändamålsparagraf, vilken från och med årsmötet 1910 innehöll formuleringen ”...befrämja vapenövningar och särskilt skjutövningar bland skolungdom.”⁸⁶

7.2.4. FBSVs inre förändring 1868- 1918

Då FBSV startade hade man alltså en styrelse bestående av 18 personer. Detta visade sig vara opraktiskt, så år 1876 föreslogs och året efter antogs en förändring som innebar att styrelsen

⁸² FBSV protokoll från 16 maj 1892 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:3

⁸³ Mapp ”Papper rörande dotterföreningar i landsorten”. Krigsarkivet FBSV F3:1

⁸⁴ Ibid

⁸⁵ *Pedagogisk Tidskrift*, 1894, signatur A, ”Skolungdomens vapenövningar”, Uppsala, sid 476

⁸⁶ FBSV protokoll från 12 maj 1910 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:8

inom sig kunde utse ett verkställande utskott, som handlade föreningens dagliga ärenden enligt instruktion från styrelsen.⁸⁷ Antalet ledamöter i verkställande utskottet varierade mellan åtta till tio personer.

Ytterligare förändring av styrelsens sammansättning skedde 1889, vilket innebar att hela styrelsen nu omfattade nio ledamöter. Minst en skulle vara militär, minst en lärare vid allmänt läroverk och minst en folkskollärare.⁸⁸ Vid samma stadgeändring höjdes årsavgiften för medlemmar till två kronor. Hedersledamöter utsågs bland förtjänta styrelseledamöter och andra till FBSV välvilligt inställda personer, ofta med höga positioner i samhället.

Bland de personer som var verksamma inom FBSV kan nämnas ordförandena 1868-1920. De var: 1868-1875 major A L Fahnehjelm, 1875-1879 överste och generalmajor H Raab, 1879-1884 generalmajor och generallöjtnant Oscar Weidenheim, 1884-1889 överste och generalmajor Ernst von Vegesack, 1889-1908 generalmajor och general Axel Rappe, 1908-1911 generallöjtnant Carl Warberg samt 1911-1920 generalmajor och generallöjtnant Olof Bernhard Malm. Som synes satt höga militärer i ledningen för FBSV under den tid denna uppsats avhandlar. Styrelsen 1915 är tydligt bevis för denna militära tyngd:

- Ordf: generallöjtnant O B Malm; vice ordf: generaldirektör J Juhlin
- Sekr: major C G Drake
- Kassaförvaltare: generalmajor V G Balck
- Instruktor för folkskolornas militärövningar: överstelöjtnant V von Wetterstedt
- Ledamöter: generalmajor C M H Fallenius; generalmajor H Hult; Professor F von Schéele; rektor C Svedelius; överlärare A Wassberg;

Första gången en kvinna invaldes i FBSVs styrelse var vid årsmötet 1919. Då blev fru Elin Hedström från Palmgrenska skolan styrelseledamot.⁸⁹

Från de matriklar som jag funnit i källmaterialet, 1896 och 1913, kan jag utläsa att antalet medlemmar år 1896 var 1540 varav 77 kvinnor (5%) och år 1913 var det 919 varav 22 kvinnor (ca 2,5%). Det är svårt att konstatera kvinnoantalet, ty i matriklarna anges enbart efternamn med förnamnsinitialer och titel. Den enda tydliga indikationen på kvinna är titeln, som anges till fröken, fru eller änkefru.⁹⁰

Titlarna ger också en indikation på medlemsstrukturen de ovan nämnda åren. Medlemmarna kan sägas ha tillhört högre och lägre tjänstemän, företagare, hantverkare av högre klass (mästare och liknande) samt militärer, allt ifrån löjtnant till amiral/general.

Bland andra namnkunniga personer i FBSVs ledning som jag noterat kan nämnas, förutom tidigare nämnde A Sohlman, V Balck (startade som löjtnant som sekreterare i FBSV 1878, känd som idrottsrörelsens pionjär i Sverige), Sven Adolf Hedin (liberal tänkare och författare), Harald Sohlman (redaktör, son till A Sohlman).

7.2.5. Sammanfattning - Expansion och reorganisation

Utvidgningen av verksamheten gick lätt i Stockholm, där läroverken successivt kom att också omfattas av FBSVs verksamhet. De nationalistiska strömningarna var också sådana att yrkesmilitären, bl. a. H Raab, ansåg eleverna i läroverken mer intressanta att utbilda militärt än eleverna i folkskolan.

⁸⁷ FBSV protokoll från 8 juni 1876 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:1

⁸⁸ Tryckt dokument "Stadgar för Föreningen för befrämjande af skolungdomens vapenövningar (antagna å sammanträde den 27 maj 1889)" samt FBSV protokoll från 7 juni 1890 (årsmöte). Krigsarkivet FBSV F1:3

⁸⁹ Trotzig, Carl Gustaf, 1989, *Sankt Eriks årsskrift*, sid 164

⁹⁰ FBSV mapp Matriklar, Krigsarkivet FBSV D1

Försök att bilda lokala FBSV i landsorten slog inte väl ut. Däremot blev den av FBSV årligen arrangerade tävlingsskjutningen i Stockholm mellan alla elever i Stockholms skolor och läroverken i landsorten en framgång. Tävlingarna omgavs av nationalistisk pompa och ståt, liknande den som skarpskyttarna arrangerade, inledningsvis som ett samarrangemang med dem, med priser skänkta av bl. a. kungahuset.

Skolungdomens vapenövningar kom med tiden att koncentreras till målskjutning med de årliga tävlingsskjutningarna som höjdpunkten.

Vid starten 1868 hade FBSV en styrelse om totalt 18 ledamöter som var geografiskt representativ med två ledamöter från varje församling. Runt 1890 övergick man till en mer funktionsorienterad styrelsesammansättning med nio ledamöter, varav minst en militär, läroverkslärare och folkskollärare. Styrelsen fick också en alltmer militär tyngd i och med att fler militärer med hög grad besatte flertalet styrelseposter.

Ingen kvinnlig styrelseledamot fanns fram till 1918. Däremot fanns knappt 4% kvinnliga medlemmar i själva föreningen.

7.3. Kritik av vapenövningarna

En verksamhet som engagerade så många, all manlig skolungdom, passerade inte obemärkt i samhällsdebatten. Vad gäller de militära vapenövningarna fördes en debatt mellan lärarkollektivet och förespråkarna för vapenövningarna, främst FBSV.

Inom FBSV hanterades de problem som uppstod. Dock gick det i mitten av 1890-talet så långt att ett separat möte hölls med exercislärare i Stockholms folkskolor om vissa missförhållanden.⁹¹ Där ifrågasatte lärarna uniformstvänet vid utmarscher samt konstaterades att få lärare engagerade sig i vapenövningslektioner.

Följande förslag framtofs för agerande:

- ✓ Om en lärare skall bära uniform, skall han få bidrag till anskaffande av uniformen
- ✓ Alla lärare skall vara pliktiga att i tur och ordning sköta exercisen. Den som inte kan skall själv skaffa ersättare.

7.3.1. Från folkskollärarna

Synpunkter från folkskollärarna framfördes 1868-1881 främst i deras fackorgan, *Tidning för folkskolan*. Efter studium av tidningarna fann jag inte mer än en artikel som avhandlar skolungdomens vapenövningar i folkskolorna. Det är en artikel i årgång 1871.⁹²

Författaren konstaterade att krigsutbildning, under rådande olyckliga politiska stämning i Europa, krävdes av varje man och att den också genomfördes i skolorna – även i folkskolorna. Författaren var dock kritisk till att avsatt tid, 6 à 8 veckor per år, ansågs vara tillräcklig samt att folkskoleeleverna inte var tillräckligt vuxna för att delta i militära vapenövningar. Det var bättre för dem med vanlig gymnastik med några få militära inslag. Tiden behövdes bättre för att lära barnen kunskaper i de grundläggande skolämnena.

Författaren ansåg att folkskolan bättre sörjde för fosterlandets försvar genom att skänka folkets barn en bildning än att de tidigt lärde sig lite bättre höger- eller vänsterom.⁹³

Från och med 1882 blev *Tidskrift för folkundervisningen* folkskollärarnas fackorgan. Av de här aktuella årgångarna 1882-1920 är det endast i två som militära vapenövningar diskuteras, nämligen de från 1882 och 1906.

⁹¹ FBSV protokoll från möte med exercislärare i Stockholms folkskolor 8 juni 1885. Krigsarkivet FBSV F1:4

⁹² *Tidning för folkskolan*, 1871, signatur A, "Om militäroöfningar i folkskolan", Linköping, sid 113-116

⁹³ Ibid

I den första årgången från 1882 behandlas den verksamhet som faller inom FBSVs område i en artikel som övergripande avhandlar gymnastiken.⁹⁴

Där kan man läsa att föräldrarna hade svårt att förstå behovet av gymnastikövningar. De ville hellre uppmuntra de skvapenövningarna i hopp om att därigenom något skulle besparas av den tid, som under en senare period måste användas på den militära utbildningen.

Ett hinder för framgång var också att folkskollärarna ensamma skulle ombesörja all undervisning – även gymnastik och vapenövningar. Dock verkade vapenövningarna vara mest intressanta och ta mest tid, men de var av ringa värde då de inte byggde på pedagogiska grunder som gymnastiken.

I den andra här aktuella årgången av tidskriften från 1906 finns några synpunkter framförda vid folkskollärarseminarier.⁹⁵ En rektor Lundqvist föreslog att all militär utbildning förlades till sommarferierna. Som det nu var ställt kunde nämligen inte, enligt hans mening, de manliga eleverna på lika villkor betygmässigt tävla med de kvinnliga. Av läsårets ca 32½ - 33 veckor bortgick drygt 1½ vecka för de manliga eleverna till vapenövningar, vilket det inte gjorde för de kvinnliga eleverna. För att tillgodogöra sig övrig undervisning, så hade således de manliga eleverna kortare studietid än de kvinnliga, vilka inte behövde engagera sig i vapenövningar. En, som vi säger idag, negativ särbehandling av manliga elever.

7.3.2. Från läroverkslärare och folkskoleseminarielärare

Lärare vid läroverk och folkskollärarseminarier förde i sitt fackliga organ *Pedagogisk tidskrift* en mer omfattande diskussion om skolorns militära vapenövningar än vad folkskollärarna gjorde. I detta fall framfördes åsikter av olika slag i 11 årgångar mellan 1868 och 1920.

Den första korta kommentaren kom i en osignerad artikel i årgång 1869.⁹⁶ Där påpekades att gymnastiklärarna hittills varit olämpliga som pedagoger:

”De förblanda så gerna rekryterna på exercisheden med lärjungarna i gymnastiksalen. Eder och svordomar, opassande tillmälen, handgripliga, i vredesmod utdelade, bestraffningar höra till ordningen för dagen.”

Dock konstaterade också skribenten att officerarna i slutet på 1860-talet i allmänhet var helt annorlunda kvalificerade.

Under augusti månad 1870 hölls ett rektorsmöte, under ledning av statsrådet för ecklesiastikdepartementet, där åtta frågor diskuterades. Detta avhandlades i en artikel i *Pedagogisk tidskrift*.⁹⁷ Den åttonde och sista frågan avhandlade skolorns militära vapenövningar och löd: ”Hur skall på bästa sätt Kongl. cirkulationsbrevet från januari 1863 angående utsträckning af krigsbildningen vid elementarläroverken tillämpas?”

Från det som avhandlades i tidskriftsartikeln kan nämnas att överstelöjtnant G Nyblaeus från GCI yttrade sig om hur krigsutbildningen var vid främmande länders läroverk. Han gav också kommentarer till hur vapenövningarna bättre kunde inordnas i läroverksutbildningen: allt behövde inte vara lika i hela riket. Olika skolor och olika orter hade olika förutsättningar, den egentliga skolutbildningen borde vara högst vara 30 timmar per vecka, vapenövningar skulle pågå 8-10 veckor per år. Ett detaljerat tidschema för olika årsklasser redovisades också av G Nyblaeus.

⁹⁴ *Tidskrift för folkundervisningen*, 1882, signatur G-m, ”Gymnastiken i folkskolan”, sid 96-98(-101)

⁹⁵ *Tidskrift för folkundervisningen*, 1906, signatur J. F. B., ”Redogörelser för tvenne folkskollärarseminarier”, sid (124-)125-126

⁹⁶ *Pedagogisk tidskrift*, 1869, osignerad artikel, ”Om gymnastiken vid elementarläroverken”, Stockholm, sid (164-165-)166

⁹⁷ *Pedagogisk tidskrift*, 1870, osignerad artikel, ”Rektorsmötet 1870”, Stockholm, sid 233, 250-252, 254

Närvarande rektorers synpunkter var att en normalplan skulle vara vägledande men inte utgöra ett tvång. Krigsövningar tidigt på morgnarna ansågs olämpligt och att arméns reglemente borde följas i så stor utsträckning som möjligt. Oenighet rådde bland rektorerna om tid för krigsövningar skulle tas från annan undervisning och därmed minska kunskapskraven för dessa skolämnena. Den militära undervisningen varken kunde eller borde betraktas som oberoende av den övriga undervisningen, allra minst gymnastiken, där den militära undervisningen skulle ses som en praktisk tillämpning.

Liksom signaturen A konstaterade i *Tidning för folkskolan*, årgång 1871, varnade Hjalmar Ling, P H Lings son och lärare vid GCI, för farorna med för tidigt påbörjade militärövningar och att de riktigt unga hellre borde få mer tid till kroppsövningar och lekar i det fria.⁹⁸

I *Pedagogisk tidskrift* 1883 ifrågasattes för första gången behovet av vapenövningar vid de allmänna läroverken.⁹⁹ Författaren ansåg att vapenövningar var en form av tillämpad gymnastik.

Författaren var också införstådd med att fosterlandets försvar utgjorde en allmän medborgerlig plikt, varför saken om skolungdomens vapenövningar borde tas på fullt allvar. Ett vapen skulle dock inte sättas i lärjungens hand innan han kunde anses någorlunda vapenför. Gossen skulle längta efter att få geväret som ett erkännande att han blivit yngling, d.v.s. börjat bli man.

Författaren avslutade sin argumentation med att fråga om det var pedagogiskt rätt att vapenövningar under krigslag och militärt befäl förlades inom skolåldern. Borde inte hellre övningarna förläggas till sommaren efter mogenhetsexamen (studentexamen)?

7.3.3. FBSV och kritiken

I och med en tidskriftartikel från 1897 så började en längre debatt som ånyo ifrågasatte behovet och nyttan av militära vapenövningar för skolungdom. En debatt som inte avslutades förrän i slutet av 1899.

Det hela initierades av en artikel 1897 i *Pedagogisk Tidskrift* av Georg W M Fleetwood, kapten vid Norra Skånska Infanteriregementet och gymnastiklärare vid Ystads läroverk, som ifrågasatte nyttan med militärövningar vid rikets läroverk.¹⁰⁰ Debatten tillfördes ytterligare argument av Gustaf Bucht, rektor vid folkskollärarseminariet i Härnösand, tillsammans med andra skolmän och militärer i domkapitlet i Härnösand, vilka också kritiserade behovet av militärövningar för sina elever.¹⁰¹ Ett referat från de skrivelser som cirkulerat i Härnösands domkapitel finns i *Pedagogisk Tidskrift* från 1898.¹⁰² G W M Fleetwood kompletterade sina ståndpunkter efter att ha läst kritik av sin artikel i *Pedagogisk Tidskrift* från 1897 i *Ny Tidning*

⁹⁸ *Pedagogisk tidskrift*, 1882, Oldevig J, "Några ord om Hjalmar Ling och den svenska gymnastiken", Halmstad, sid 376

⁹⁹ *Pedagogisk tidskrift*, 1883, osignerad artikel, "Frågor rörande gymnastikundervisningen vid de allmänna läroverken", Halmstad, sid 66-68

¹⁰⁰ *Pedagogisk tidskrift*, 1897, Fleetwood, G W M, "Uppfylla de s.k. militärövningarna vid våra högre allm. läroverk eller seminarier sitt angifna ändamål, eller huru böra de eljest anordnas?", Örebro, sid 366-380

¹⁰¹ *Skrivelse till Konungen 2. mars 1898*, med anledning av rektorns vid Härnösands folkskoleseminarium, G Buchts, hemställan till domkapitlet i Härnösand om befrielse från skyldigheten att anställa s. k. militärövningar med sina elever, Stockholm, 13 sidor

¹⁰² *Pedagogisk tidskrift*, 1898, osignerad artikel, "Militärövningar, en kollegiefråga. Ett referat av de skrivelser som cirkulerat i Härnösands domkapitel", Örebro, sid 276-281

för *Idrott*, där V Balck hade gjort uttalanden om G W M Fleetwoods artikel i tidigare nämnda tidskrift.¹⁰³

Debatten avslutades med FBSVs motskrift till G W M Fleetwood och G Bucht m fl., författad av V Balck, sekreterare i FBSV, med biträde av kapten Wilhelm Åhman (Södermalms högre allmänna läroverk), kapten Emil Mohlin (Stockholms realläroverk) och löjtnant Carl Gustaf Zweigbergks (Skara högre allmänna läroverk)¹⁰⁴ Motskriften är en sammanfattande genomgång av de tidigare ovan kommenterade dokumenten samt en komplettering med fler gymnastiklärare, fler inspektörers, övriga domkapitels (utöver Härnösands) och läroverkskollegiers (utöver Härnösands) yttranden om behovet och nyttan med skolungdomens vapenövningar. Här bedömer jag att V Balcks argument från *Ny tidning för Idrott*, och som G W M Fleetwood kommenterade i *Pedagogisk tidskrift* 1899, finns beaktade.

Debatten kretsade kring främst tre frågor. För det första sammankopplingen skolstudier och militärövningar, för det andra den skoltid som avsattes till militärövningar kopplad till nyttan och för det tredje militärövningarnas främjande av fosterlandskänslan. Med utgångspunkt från debattens initiativtagare, G W M Fleetwoods, argument kommenteras domkapitlets i Härnösand och FBSVs synpunkter.

7.3.3.1. Kopplingen mellan skolstudier och militärövningar

G W M Fleetwood ansåg att det var fel att, samtidigt under pågående lästerminer, ge den studerade ungdomen krigsutbildning. Man kopplade ihop saker som inte hörde samman och till och med var oförenliga. Skolordningen splittrade skoleleverna med alltför många ämnen under en alltför kort undervisningstid. Beviset var att de hittillsvarande 40 årens militära verksamhet i skolorna inte uppfyllde sitt syfte.

Samverkan skola - militär fungerade inte, vilket samverkan skola – kyrka gjorde.

Skolans egentliga uppgift var att bibringa eleverna boklig bildning. Många skolelever var också för unga för militärövningar – något som även medicinsk expertis och andra uttalat. Gymnastiken som, till skillnad från militärövningarna, bedrevs på pedagogiska grunder tillgodosåg bättre skolungdomens fysiska fostran och behov av kunskaper i disciplin, ordning och reda.

G Buchts argument i den skrivelse han skickade till domkapitlet den 1 december 1897 var att vapenövningarna stal tid från annan mer viktig undervisning, speciellt som övningarna inte hörde till ett folkskoleseminariums egentliga uppgift. Under höstterminen anslogs sex veckor och under vårterminen två veckor åt dessa vapenövningar. Han summerade hela tidsåtgången under ett läsår till drygt 1 ½ vecka av totalt tillgängligt 32 ½ - 33 veckor.

De av domkapitlet tillfrågade rektorerna, fem stycken från Härnösand, Luleå, Sundsvall Umeå, och Östersund, svarade domkapitlet att de inte hade kompetens att yttra sig om den militära nyttan av vapenövningarna, men sade att vapenövningarna var hinderliga för undervisningen. Några ansåg att gymnastiken gav tillräcklig fysisk fostran. Andra ansåg att det vore en stor vinst för läroverken om militärövningarna togs bort. Sammanfattningsvis instämde rektorerna i G Buchts slutsats att domkapitlet vidtog erforderliga åtgärder i syfte att befria stiftets läroverk för att anställa s.k. militärövningar.

¹⁰³ *Pedagogisk tidskrift*, 1899, Fleetwood, G W M, "Militärövningar vid rikets läroverk" (Med anledning av uttalande i *Ny tidning för Idrott* av V Balck), Örebro, sid 147-164

¹⁰⁴ Balck, Viktor, 1899, *Militärövningar vid rikets läroverk*, Stockholm, 21 sidor

V Balck kommenterade inte kopplingen mellan skolstudier och militärövningar mer än att skolan, som skulle dana ungdomen till män, skulle ta varje tillfälle till att fysiskt och andligt skapa kraftiga och handlingskraftiga människor. Militärövningarna var ett bidrag i denna omdaning.

7.3.3.2. Nyttan av skolungdomens militärövningar

G W M Fleetwood ansåg att den skoltid som avsattes för militärövningarna, för att ge ett militärt värdefullt resultat, var alldeles för kort med 60 timmar per läsår de fyra sista läsåren vilket motsvarade 30 arbetsdagar à 8 timmar per dag. Dessutom var den enskilda, personliga utbildningen ytterst knapp då det i skolan fanns en instruktör (underbefäl) på runt 50 elever. Betänk, skrev G W M Fleetwood, att för att idag (1897) vid infanteriet kunna befordras till den lägsta underbefälsgraden krävs 172 dagars rekrytmöte under två år, 50 dagars förberedande korpralsskola, 100 dagars korpralsskola, vilket totalt blir 322 dagar à 8 timmar per dag. Dessutom skulle den blivande korpralen delta i regementsmöten under 22 dagar. Att de som genomgått skolans militärutbildning under beväringen snabbt skulle kunna utbildas till reservunderbefäl blev då en parodi på militärutbildning. G W M Fleetwood hänvisade till överste G Nyblaeus, som inte ville säga annat än att militärövningarnas värde var överskattat.

G W M Fleetwood föreslog att studenterna vid läroverk eller seminarier i stället efter avlagd examen inskrevs som volontärer vid en central skola, lämpligen i Karlsborg, där de inskrivna dels skulle få en bättre och mer realistisk inblick i den militära verksamheten, dels skulle få en fokuserad mer målinriktad militär utbildning med en gemensamhetsskapande atmosfär. Denna utbildning föreslogs vara 100 dagar à 8 timmar per dag. Förslaget var inte G W M Fleetwoods eget, utan han refererade till en artikel i *Krigsvetenskapsakademins tidskrift* 1894 med titeln ”Tankar angående ett bättre anordnande af vår studerande ungdoms militära utbildning”.¹⁰⁵

G Bucht framförde att även om man hyste välgrundade fromma förhoppningar om skolungdomens militära vapenövningar för ca 30 år sedan, hade idag officerare av olika grad uttalat sig tämligen enhälligt att övningarna var utan någon avsevärd betydelse. En del sade att de gjort mer ont än gott och G Bucht hänvisade också till G W M Fleetwoods artikel i *Pedagogisk tidskrift* 1897.

Inspektörens för militärövningarna och en gymnastiklärares uppfattning i domkapitlet i Härnösand var att den förre, en överste med erfarenheter från inspektion av läroverken i Falun, Gävle, Hudiksvall, Härnösand, Luleå, Umeå och Östersund, ansåg att de militära övningarna i läroverken inte var av det militära värde man avsett. Orsaken var bl. a. bristande tillgång på instruktörer, brist på enskild undervisning och enformig undervisning (samma sak varje år under fyra år). Den senare, en kapten och gymnastiklärare vid Luleå allmänna läroverk, var mer positiv till militärövningarnas värde, speciellt jämfört med tidigare eftersom större vikt nu lades vid den viktiga övningen i målskjutning.

V Balck konstaterade vad gäller gymnastiklärares uppfattning att av rikets samtliga berörda gymnastiklärare var det blott fyra från läroverken och två från folkskoleseminarierna som var absolut emot militärövningar i skolan. Dessa namnges i V Balcks skrift. Övriga 24 gymnastiklärare var fullständigt eller delvis anhängare av militärövningarna.

¹⁰⁵ B-n, C A, 1894, Artikel i tidskrift, ”Tankar angående ett bättre anordnande af vår studerande ungdoms militära utbildning”, *Krigsvetenskapsakademins tidskrift*, Stockholm, sid 466-469

V Balck konstaterade också att av samtliga inspektörer av militärövningarna var det blott en, den i Skåne, som ställde sig tvivlande till militärövningarnas värde. Alla de övriga tillmätte dem stor militär och allmänt utbildande betydelse. Den inspektör som domkapitlet i Härnösand refererar till var en före detta inspektör. Den år 1898 tjänsteförrättande inspektören ville inte vara med om att avskaffa militärövningarna i skolan.

På samma sätt konstaterade V Balck att en sammanfattning av domkapitlens uppfattningar i frågan gav vid handen att sju uttalade sig för ett behållande av militärövningarna och sex uttalade sig mot deras behållande. Vad gäller läroverkskollegiernas uppfattningar var det 14 som uttalade sig för ett behållande av militärövningarna och 23 uttalade sig mot deras behållande. Fyra kollegier uttalade sig för övningarnas delvisa avskaffande eller behållande. Dock fanns inom många kollegier, som uttalat sig för avskaffande, reservanter. Dessutom uttalade en del kollegier sig för enbart målskjutningsövningarnas behållande.

Några av de slutanmärkningar som V Balck framförde avseende nyttan av vapenövningarna var först och främst att många påtalade brister kunde avhjälpas om god vilja fanns. Några exempel på sådana brister var: tillgången på instruktörer, tillgången på fullständig och fullgod utrustning (främst gevär med tillbehör), förläggning av militärövningarna till lämplig(are) tid under läsåret, betyg till elever som fullgjort den skolmilitära utbildningen med lämplighetsbedömning för vidare militär utbildning.

7.3.3.3. Militärövningarnas främjande av fosterlandskärleken

G W M Fleetwood var tveksam till om militärövningarna höjde skolungdomens fosterlandskänsla. Parader med klingande spel var förförande verksamhet som lätt kunde förenas med fosterländska känslor. Enformig militär vardagstjänst, som var något helt annat, kanske födde andra känslor - något som skolungdomen inte mötte.

Då det gällde skjutövningarna så hade ingen, enligt V Balck, oavsett ståndpunkt i hela frågan om militära övningar för skolungdom kunnat förneka skjutövningarnas fosterländska betydelse.

V Balcks här avhandlade dokument avslutas med följande stycke:

”Skolan skall dana ungdomen till män, d. v. s. till fysiskt och andligt kraftiga och handlingsfärdiga människor, skickade att kämpa i lifvets strid. Alltså, hvarje insats i denna riktning tillhör skolan. Militärövningarna bidraga härtill, lika visst som de väcka nationalanda och fosterlandskärlek. Fosterlandskärlekens lifgifande ström skall ha sin upprinnelse i skolan. Hvarje litet källsprång som kan gifva tillflöde åt denna ström bör noga vårdas och ej tilltäppas. Kärleken till eget land och pligtkänslan att vilja försvara det, skall ligga som en kraftgördel om hvarje svensk. Hvad vi i vår uppfostran behöfva det är – *mera helsa, mera kraft* både i kropp och själ.

Stockholm den 4 februari 1899

V. G. Balck

Sekreterare i Fören. f. befrämj. af skolungd. vapenövningar.”

7.3.4. Sammanfattning - Kritik av vapenövningarna

Intern kritik från de närmast berörda i Stockholms skolor försökte FBSV lösa på ett praktiskt sätt.

Den externa kritiken, som berörde fyra huvudfrågor, framfördes av bl. a. lärare i landsortens skolor i facktidskrifter.

Den *första frågan* avsåg lämplig ålder för att påbörja militärundervisning i skolorna. Även om sådan utbildning var viktig för varje manlig medborgare ur en nationalistisk och fosterländsk synvinkel, borde inte de yngsta eleverna engageras. För dem var gymnastiken tillräcklig. FBSV uttalade inte någon tydlig uppfattning i denna fråga.

Den *andra frågan* avsåg den tid militärutbildningen ”stal” från övrig undervisning. Flera lärare ansåg att tidsåtgången för militärövningarna var för stor, trots att de var införstådda med vad fosterlandets försvar krävde. Skolans huvuduppgift var att ge ungdomen boklig bildning. Fysisk fostran gavs i tillräcklig omfattning genom gymnastiken. Här menade dock FBSV att militärövningarna, om än ringa till omfattning, var till nytta och kunde göras ännu bättre anpassad till övrig undervisning med lite god vilja.

Den *tredje frågan* berörde den nytta yrkesmilitärer kunde ha av att blivande beväringar i skolan kommit i kontakt med militär verksamhet. Flera militärer ansåg nyttan överskattad, något som FBSV inte höll med om, speciellt efter en mer omfattande enkät bland de närmast berörda – bland gymnastiklärarna.

Den *fjärde frågan* gällde militärövningarnas främjande av fosterlandskärleken. Några lärare ansåg att vapenövningarna, inramade med parader och liknande, var mer till skada. Då skoleleverna senare i livet som beväringar mötte militärlivets enformighet kanske den fosterländska glöden snabbt falnade. FBSV menade däremot att, speciellt skjutövningar och tävlingsskjutningar, bidrog till att stärka fosterlandskärleken.

7.4. Obligatoriets upphörande 1917

Under 1900-talets första decennium var verksamheten starkt fokuserad på målskjutningsövningar och tävlingsskjutningar. De senare genomfördes under alltmer pompösa former, speciellt den årliga rikstävlingsskjutningen på Gärdet under höstarna.

Under samma århundrades andra decennium kom det stora världskriget att medföra problem med att få tillräckligt med materiel för verksamheten Dessutom väcktes i riksdagen under våren 1917 en motion av riksdagsledamoten i andra kammaren Erik Agabus Nilsson i Örebro om att slopa de obligatoriska militära övningarna i skolorna. Votering skedde efter påsk detta år.¹⁰⁶

7.4.1. Tidningsdebatten om E A Nilssons motion

Efter det att motionen lagts för riksdagens bord blev den officiell och en livlig debatt uppstod i pressen. Ett flertal tidningsurklipp från den debatten finns samlade i FBSVs arkiverade material.¹⁰⁷ De tidningar som det finns urklipp från före voteringen är: *Aftonbladet* (fem urklipp), *Nerikes Allehanda* (ett urklipp), och *Svenska Dagbladet* (två urklipp). I samtliga åtta urklipp argumenteras mot att motionen antas. Det är viktigt att komma ihåg att urvalet av tidningsurklipp kan vara (mycket) tendensiöst, eftersom det är FBSVs urval som finns sparade i här aktuellt källmaterial.

Några exempel på de argument som framfördes mot att motionen skulle antas var: *att* ett flertal rektorer inte var tillfredsställda med att övningarna avskaffas, *att* frågan borde ha utretts ordentligt innan beslut, *att* berörd skolungdom inte ville att speciellt skjutningsövningarna togs bort, *att* referens till debatten 1897-1899 (G W M Fleetwood, G

¹⁰⁶ Se bl a Föreningen för befrämjande av skolungdomens vapenövningar, 1954, *Föreningen för befrämjande av skolungdomens vapenövningar 1868-1954: 85 år för fosterlandets väl*, Stockholm, sid 13 samt *Svenska Dagbladet* 1917, den 4 april, tidningsurklipp. Krigsarkivet FBSV F1:10

¹⁰⁷ Tidningsurklipp om E A Nilsson motion. Krigsarkivet FBSV F1:10

Bucht m fl.) inte var relevant idag knappt 20 år senare, *att* inte underskatta den fosterländska stämning dessa vapenövningar framkallade, *att* nu under ett världskrig undanhålla vår ungdom skjututbildning var olämpligt.

En märklighet var att FBSV höll sig helt utanför debatten. Jag har inte funnit något i källmaterialet.

7.4.2. Voteringsresultatet

Debatten var livlig i riksdagens båda kamrar och ledde till en gemensam votering den 12 april, där utslaget blev följande:¹⁰⁸

✓ Första kammaren	för 51 röster	mot 86 röster
✓ Andra kammaren	för 124 röster	mot 81 röster
Totalt	för 175 röster	mot 167 röster

Således bifölls E A Nilssons motion om att slopa de obligatoriska militära övningarna i skolorna med blott åtta rösters övervikt.¹⁰⁹

7.4.3. Efter voteringen och FBSVs agerande då

Efter riksdagens utslag fortsatte tidningsdebatten en tid. De tidningar som det finns urklipp från *efter* voteringen är: *Aftonbladet* (fyra urklipp), *Stockholms Dagblad* (ett urklipp) och *Svenska Dagbladet* (tre urklipp). Dessa åtta urklipp kan av samma skäl som för tidningsurklippen från tiden före voteringen vara tendensiösa.

Även här följer några exempel på de kommentarer som fanns i pressen: *att* det nu var viktigt att landets försvarsvänliga kretsar, speciellt det Frivilliga skytteväsendet, engagerade sig för att motverka de negativa konsekvenser som annars kunde bli följden, *att* en frivillig insamling av medel, analogt den till F-båten, arrangerades för ett fortsatt stöd till skolungdomens skjututbildning.

Även vid styrelsemötet den 18 april, sex dagar efter riksdagens votering, hade FBSV inte någon klar uppfattning hur man skulle agera åtminstone av vad man kan utläsa ur FBSVs styrelseprotokoll från mötet. Där skrev man i §4: ”Styrelsen beslöt att för närvarande härutinnan icke vidtaga någon som helst åtgärd”.¹¹⁰ Senare vid årsmötet 1917 beslöts att tävlingsskjutning i vanlig ordning trots allt skulle äga rum under hösten.¹¹¹

Däremot tog man upp frågan om riksdagens votering under hösten vid styrelsemötet den 24 oktober.¹¹² Efter en längre diskussion beslöt styrelsen: *att* oaktat beslutet om nedläggning av obligatoriska vapenövningar skulle en tävlingsskjutning äga rum även nästa år 1918, *att* begära anslag för denna tävling, *att* uppdraga åt ordförande, generallöjtnant O B Malm, rektor Carl Svedelius och överlärare Anton Wassberg, att snarast uppvakta ecklesiastik – och krigsdepartementen för att påverka i frågan (om konsekvenserna av obligatoriets upphörande). Departementen svarade att ingen åtgärd skulle vidtas förrän en skrivelse i frågan inkommit från FBSV.¹¹³ Denna skrivelse har jag inte funnit i FBSVs arkiv.

¹⁰⁸ *Aftonbladet* 1917, den 13 april. Krigsarkivet FBSV F1:10

¹⁰⁹ Flera källor anger fem rösters övervikt, bl. a. Trotzig, Carl Gustaf, 1989, *Meddelande XXXXIX Armémuseum*, sid 116 och Föreningen för befrämjande av skolungdomens vapenövningar, 1954, sid 13

¹¹⁰ FBSV protokoll från 18 april 1917. Krigsarkivet FBSV A1

¹¹¹ FBSV protokoll från 28 juni 1917 (årsmötet). Krigsarkivet FBSV A1

¹¹² FBSV protokoll från 24 oktober 1917. Krigsarkivet FBSV F1:11

¹¹³ FBSV protokoll från 14 november 1917. Krigsarkivet FBSV A1

7.4.4. Sammanfattning - Obligatoriets upphörande 1917

Konsekvenserna av obligatoriets upphörande ledde till en omvälvande omställning för FBSV. Föreningen tvingades till samverkan med det Frivilliga skytteväsendet och dess Centralstyrelse för Sveriges frivilliga skytteföreningar. Samverkan skedde centralt på riksnivå och lokalt, bl a i Stockholm med den 1902 bildade Skolungdomens i Stockholm Skytteförening, och avsåg främst anordnandet av skjutävlingar.

8. BESVARANDE AV FORSKNINGSFRÅGORNA OCH AVSLUTANDE DISKUSSION

Syftet med denna c-uppsats är att studera förändringarna av FBSVs verksamhet 1868-1918 – med hjälp av föreningsmaterial och pedagogisk debatt – utifrån ett nationsbyggnads-perspektiv.

Syftet konkretiserades i två forskningsfrågor, vilka besvaras här.

8.1 Besvarande av forskningsfrågorna

Den första av de två forskningsfrågorna lyder:

1. Hur förändrade sig den av FBSV koordinerade och organiserade verksamheten, utifrån ett nationsperspektiv, från 1868 och fram till åren runt obligatoriets upphörande 1917?

I början omfattade vapenövningarna infanterirörelser, exercis och målskjutning men övergick successivt till främst omfatta övningskjutning och tävlingsskjutning. Man gick från gruppvisa övningar till enskild utbildning, något som FBSV stödde.

FBSV var hela tiden en lokalorganisation i Stockholm. Föreningen försökte dock etablera liknande organisationer i landsorten, dock utan framgång. Däremot lyckades FBSV samordna tävlingsskjutningar i Stockholm med läroverk från landsorten från och med 1891. Dessa utökade tävlingar benämndes riksskjuttävlingar.

FBSVs verksamhet underlättades av den starka känsla för fosterlandskärlek som rådde under speciellt 1800-talets senare hälft och framåt.

FBSV, lobbyorganisationen, hade inledningsvis en styrelse som var geografiskt representativ, med två ledamöter från varje territorialförsamling. Denna styrelseform var, bedömer jag, lämplig inledningsvis för att få en bred förankring av FBSVs verksamhet i hela Stockholm. Senare övergick man till en mer funktionsorienterad styrelsesammansättning med nio ledamöter, varav minst en militär, minst en läroverkslärare och minst en folkskollärare. Styrelsen fick också en alltmer militär tyngd i och med att allt högre militärer besatte flertalet styrelseposter.

Kvinnor var redan från början välkomna som ledamöter i FBSV. Antalet kvinnliga medlemmar var dock litet; 1896 5% och 1913 ca 2,5%.

Första gången en kvinna invaldes i FBSVs styrelse var vid årsmötet 1919. Då blev fru Elin Hedström från Palmgrenska skolan styrelseledamot

Den andra av de två forskningsfrågorna lyder:

2. Vad diskuterades mellan FBSV och lärarna i folkskolor, (elementar)läroverk och folkskolelärareseminarier och hur utvecklades relationen aktörerna emellan under här studerad tid?

Inriktningen av den utbildning som skolungdomen erhöll diskuterades flitigt bland lärarna och spreds genom deras facktidskrifter som främst *Tidning för folkskolan*, *Tidskrift för folkundervisningen* och *Pedagogisk tidskrift*.

En omfattande debatt startade 1897 med publicerandet av en artikel i *Pedagogisk tidskrift* med titeln ”Uppfylla de s.k. militärövningarna vid våra högre allm. läroverk eller seminarier sitt angifna ändamål, eller huru böra de eljest anordnas?”, där en kapten och gymnastiklärare från Skåne framförde ett antal provocerande och radikala tankar. Ytterligare bränsle till debatten levererade en rektor för ett folkskollärarseminarium i Härnösand. I båda fallen menade man att de obligatoriska vapenövningarna kunde slopas.

FBSV menade att den verksamhet man lobbade för blev så hårt angripen att föreningen ansåg sig behöva gå i svaromål. Resultatet blev 1889 den omfattande tryckta skriften, av FBSV kallad broschyren, ”Militärövningar vid rikets läroverk” författad av FBSVs sekreterare och som argumenterade för att skolungdomens vapenövningar skulle behållas.

Vad gäller de obligatoriska vapenövningarna för den manliga skolungdomen var det främst fyra frågor som stod i fokus.

Den *första frågan* avsåg lämplig ålder för att påbörja militärundervisning i skolorna. Även om sådan utbildning var viktig för varje manlig medborgare ur en nationalistisk och fosterländsk synvinkel, så borde inte de yngsta eleverna engageras. För dem var gymnastiken tillräcklig. FBSV uttalade inte någon tydlig uppfattning i denna fråga.

Den *andra frågan* avsåg den tid militärutbildningen ”stal” från övrig undervisning. Flera lärare ansåg att tidsåtgången för militärövningarna var för stor, trots att de var införstådda med vad fosterlandets försvar krävde. Skolans huvuduppgift var att ge ungdomen boklig bildning. Fysisk fostran gavs i tillräcklig omfattning genom gymnastiken. Här menade dock FBSV att militärövningarna, om än ringa till omfattning, var till nytta och kunde göras ännu bättre anpassad till övrig undervisning med lite god vilja.

Den *tredje frågan* berörde den nytta yrkesmilitärer kunde ha av att blivande beväringar i skolan kommit i kontakt med militär verksamhet. Flera militärer ansåg nyttan överskattad, något som FBSV inte höll med om, speciellt efter en mer omfattande enkät bland inspektörerna av militärövningarna och de närmast berörda – gymnastiklärarna.

Den *fjärde frågan* gällde militärövningarnas främjande av fosterlandskärleken. Det framgår att några lärare ansåg att vapenövningarna, inramade med parader etc., var mer till skada. Då skoleleverna senare i livet som beväringar mötte militärlivets enformighet kanske den fosterländska glöden snabbt falnade. FBSV ansåg däremot att, speciellt skjutövningar och tävlingsskjutningar, bidrog till att stärka fosterlandskärleken.

8.2. Avslutande diskussion

Ungdom, lärdom och mandom under 1800-talets andra hälft och långt in på 1900-talet innebar att landets manliga skolelever, från 1863, ålades att i den ordinarie skolan delta, inte bara i gymnastik, utan också i militära vapenövningar. Drivkraften för detta var dels de nationalistiska strömningar som var starka under denna period, dels det manlighetsideal som då också rådde och som innebar att mannen beskyddar, kvinnor och barn blir beskyddade.

Vapenövningar för skolungdom hade startat långt innan år 1863 i vissa skolor. Först ut i landet var Linköpings högra allmänna läroverk, där redan år 1834 undervisades i

”krigskonstens första grunder”. Andra orter med skolor som tidigt började med vapenövningar var Göteborg, Karlstad, Uddevalla och Örebro.

För att understöja de militära vapenövningarna i Stockholms folkskolor bildades 1868 i Stockholm FBSV. Vid årsmötet 1870 förslogs och år 1876 påbörjades verksamheten att även omfatta elementarläroverken i Stockholm.

Föreningen insåg tidigt betydelsen av det vi idag kallar PR och Sales Promotion¹¹⁴. FBSV utnyttjade tidningar för att sprida information om nyttan och behovet av vapenövningar för skolungdomen. Man riktade speciella inbjudningar till årsmötena till samhällets eliter såsom riksdagsmän, höga skolpolitiker i riket och i Stockholm, höga militära befattningshavare i riket och i Stockholm och liknande.

I FBSVs styrelse fanns så gott som hela tiden en känd samhällsdebattör eller skribent, med kännningar inom pressen, som kunde ge sina synpunkter på och hur man skulle agera framgångsrikt med lobbyverksamheten. Bland sådana samhällsdebattörer och skribenter kan nämnas August Sohlman (liberal samhällsdebattör och tidningsskribent), Sven Adolf Hedin (liberal tänkare och författare), Harald Sohlman (redaktör, son till A Sohlman). FBSV hade framgång med sin lobbyverksamhet.

Snart insåg FBSVs styrelse att man skulle utsträcka sin verksamhet till att inte enbart omfatta huvudstadens alla skolor, utan också inkludera rikets övriga elementarläroverk. Det syntes inte dock inte ha blivit något av en propå från 1880 och ett upprop från 1914.

Så småningom, med start år 1891, fann styrelsen att ett sätt att engagera rikets övriga elementarläroverk var att inbjuda dem till de årliga tävlingsskjutningarna. De först inbjudna läroverken var de närmast Stockholm – de från Nyköping, Strängnäs, Uppsala och Örebro.

De obligatoriska vapenövningarna för skolungdomen ifrågasattes också. Det var främst läroverkslärare som diskuterade frågan ur olika aspekter bl. a.: *den* lämpliga åldern att börja med militära vapenövningar, *den* tidsmässiga omfattningen av vapenövningarna, *den* militära nytta som vapenövningarna skapade, *den* påverkan på fosterlandskärleken vapenövningarna hade. En omfattande debatt pågick mellan läroverkslärarna och FBSV 1897-1899, där de förra menade att de obligatoriska vapenövningarna kunde slopas medan FBSV var av motsatt uppfattning.

Den omfattande debatten 1877-1899 mellan läroverkslärare och FBSV om de obligatoriska vapenövningarnas vara eller inte vara, kan ha bidragit till obligatoriets avskaffande 1917. Konsekvenserna av obligatoriets upphörande ledde till en omvälvande omställning för FBSV. Föreningen tvingades till samverkan med det Frivilliga skytteväsendet, i Stockholm med den 1902 bildade Skolungdomens i Stockholm Skytteförening, och avsåg främst anordnandet av skjuttävlingar.

8.3. Epilog

FBSV firade sitt 50-årsjubileum 1918, trots det negativa beskedet från året innan om obligatoriets upphörande.

År 1968 kunde FBSV också fira sitt 100-jubileum.

FBSV bytte namn/upplöstes 1979 och blev Skolskyttefrämjandet.¹¹⁵

¹¹⁴ Sales Promotion = (kortsiktiga) säljfrämjande marknadsåtgärder.

¹¹⁵ Informationsblad i Krigsarkivets pärm ”Förteckning 46 – 51”, flik 47(2) Skytterörelsen, underflik 5 Föreningen för befrämjande av skolungdomens vapenövningar; Ericson, Lars, 1999 *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel*, Falun, sid 258

9. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Källor

Otryckta källor:

- ”Föreningen för befrämjandet av skolungdomens vapenövningar” efterlämnade material - totalt ca 9 hyllmeter med drygt 90 volymer, Krigsarkivet

Tryckta källor:

- Balck, Viktor, 1899, *Militäröfningar vid rikets läroverk*, Stockholm
- *Pedagogisk Tidskrift, årgångarna 1865-1920*, Stockholm, Halmstad, Uppsala, Örebro
- *Skrifvelse till Konungen 2. mars 1898*, med anledning av rektorns vid Hernösands folkskoleseminarium, G Buchts, hemställan till domkapitlet i Hernösand om befrielse från skyldigheten att anställa s. k. militäröfningar med sina elever, Stockholm
- *Tidning för folkskolan, årgångarna 1868-1881*, Linköping
- *Tidskrift för folkundervisningen, årgångarna 1882- 1920* , Stockholm

Litteratur

- Artéus, Gunnar, Ericson, Lars, Glete, Jan, Roth, Thomas, Zetterberg, Kent, Åselius, Gunnar, 2003, *Hugo Raab: förkämpe för ett modernt försvar*, Stockholm
  - Boot, Max, 2006, *War made new*, New York
  - B-n, C A, 1894, Artikel i tidskrift, ”Tankar angående ett bättre anordnande af vår studerande ungdoms militära utbildning”, *Krigsvetenskapsakademins tidskrift*, Stockholm
  - Dunér, Arthur, 1933, *Sveriges frivilliga skytteväsendes historia: en 100-årig kulturkrönika*, Stockholm
  - Edquist, Samuel, 2001, *Nyktra svenskar: Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879-1918*, Uppsala
  - Ericson, Lars, 1999, *Medborgare i vapen. Värnplikten i Sverige under två sekel*, Falun
  - Florin, Christina & Johansson,Ulla, 2000, ”Där de härliga lagrarna gro-” : kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914, Stockholm
  - Föreningen för befrämjande av skolungdomens vapenövningar, 1954, *Föreningen för befrämjande av skolungdomens vapenövningar 1868-1954: 85 år för fosterlandets väl*, Stockholm
  - Hellstenius, Mats, 2008, *Skjutande borgerliga revolutionärer: skarpskytterörelsen och 1800-talets liberala moderniseringsprojekt*, Malmö
  - Johanneson, Kurt, m fl, 1987, *Heroer på offentlighetens scen: Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*, Stockholm/Värnamo
  - Johansson, Alf W, 2001, *Vad är Sverige? : röster om svensk nationell identitet*, Stockholm
  - Larsson, Esbjörn, 2005, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. Krigsakademin mellan åren 1792 och 1866*, Uppsala
  - Ljunggren, Jens, 1999, *Kroppens bildning: Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790-1914*, Eslöv
  - Lundin, Claës, 1890/1969, *Nya Stockholm under 1880-talet*, Stockholm
  - Lundin, Claës o Strindberg August, 1912/1974, *Gamla Stockholm*, Stockholm
-

- Pettersson, Lars, 1997, Artikel i bok, ”Skarpskyttet i Örebro län under 1860-talet” Berg, Lars Otto, (red), *Krigsmakt och bygd. Soldater, ryttare och befäl i Örebro län under indelningsverkets tid*, Örebro
- Svensk Uppslagsbok, 1954, Malmö
- Sörlin, Sverker (red), 2001, *Nationens röst: texter om nationalismens teori och praktik*, Smedjebacken
- Trotzig, Carl Gustaf, 1989, Artikel i bok, ”Skolungdomens vapenövningar, Ett led i utvecklingen mot ett folkförsvar”, *Meddelande XXXXIX Armémuseum 1989*, Stockholm
- Trotzig, Carl Gustaf, 1989, Artikel i bok, ”Skolungdomens skytte och andra vapenövningar”, Hallerdt, Björn, (red) *Från det försvunna, Sankt Eriks årsbok 1989*, Stockholm
- Wahlquist, Vilhelm, 1940, *Sveriges frivilliga skytterörelse under åttio år, 1860-1939*, Stockholm
- Yttergren, Leif, 1996, *Täflan är lifvet: idrottens organisering och sportifiering 1860-1898*, Stockholm/Borås

Översikt källmaterialet om FBSV i Krigsarkivet

Innehåll	Totalt antal volymer	Antal volymer före 1920	Studerat antal volymer
A 1 Protokoll¹⁾	3	1	1
B 1 Utgående skrivelser²⁾	1	0	0
B 2 Stadgar och annat eget tryck	2	1	1
D 1 Medlemsmatriklar	2	2	2
E 1 Inkomna skrivelser ³⁾	1	0	0
E 2 Inkomna trycksaker	1	0	0
F 1 Tävlingshandlingar, korrespondens mm	45	13	8
F 2 Handlingar kring priser och förtjänstmedaljer	3	1	1
F 3 Handlingar rörande militärövningar i skolorna mm	1	1	1
F 4 Handlingar rörande kassaförvaltning ⁴⁾	0	0	0
G 1 Huvudböcker	4	3	0
G 2 Kassaböcker	4	2	0
G 3 Verifikationer	20	6	0
K 1 Fotografier⁵⁾	0	0	0
Ö 1 Tidningsurklipp	5	1	1
Summa	92	31	15

Det **fetstilta** har studerats för denna uppsats.

- 1) Åren 1868-1906 se F 1
- 2) Före 1955 se F 1
- 3) Före 1955 se F 1
- 4) Se F3:1 (för åren 1941-1950)
- 5) Se F 2:1 (och F1:43 för år 1973)

Bilaga 2**FBSVs kommittéledamöter utsedda vid etableringssammanträdet 26 feb 1868**

Territorialförsamling	Ledamöter
Nikolai	hr A Sohlman, fil dr
	hr C J Fredholm, sadelmakare
Clara	hr C R Sundström, handlande
	hr C F J Lindström, handlande
Jakobs o Johannes	hr L Hammarström, grosshandlare
	hr A L Fahnehjelm, major
Maria	hr C F Blomqvist, handlande
	hr P Bjurholm, bryggare
Chatarina	hr A W Frestadius, konsul
	hr G Fris, grosshandlare
Kungsholms	hr C Stål, professor
	hr A Bolinder, fabrikör
Ladugårdslands	hr Hj C Levin, grosshandlare
	hr Davidson jr, konditor
Adolf Fredriks	hr C E Holm, advokatsfiskal
	hr M F Wallin, handlande

Bilaga 3**Förteckning över den materiel i huvudstadens folkskolor februari-mars 1868**

Materielslag	Antal	Anmärkning
Gevär för skjutning	279	
Gevär ej för skjutning	307	Enbart för exercis
Salongsgevär	3	
Trummor	7	
Jägarhorn	5	
Sablar	9	
Uniformer	264	
Fanor	6	